
بسم الله الرحمن الرحيم

Mütevelli Heyet Başkanlığı
Taşkent Cad. Şehit H. Temel Kuğuoğlu Sokak No: 30
06490 Bahçelievler/ANKARA/TÜRKİYE
Tel: 0312 216 06 00 • Faks: 0312 223 34 29
www.ayu.edu.tr • yayinlar@yesevi.edu.tr

KHOCA AKHMET YASSAWI

Review research series

Publication number: 51

Editor
Prof. Dr. Necdet TOSUN

Publications Coordinator
Harun SARIGÜL

Miniyature
Cihangir ASHUROV

ISBN: 978-9944-237-64-2

Khoca Akhmet Yassawi/ Editor: Necdet Tosun- Ankara:
Khoca Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, 2018
120 s: 16x24 cm. – (Khoca Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University review research series publication number: 51)
ISBN: 978-9944-237-64-2
1. Ahmet Yesevî, 1093-1166 2. Yesevilik I. Tosun, Necdet
297.759092

Design & Printing
Merkez Repro Basım Yayın Ltd. Şti.
Tel: +90 312 384 78 98
www.merkezrepro.com

Ankara - 2018

XOCA
ƏHMƏD YASƏVİ

İÇİNDƏKİLƏR

TƏQDİMAT

PROFESSOR MUSA YILDIZ
Əhməd Yasəvi Universiteti Himayəçilik Şurasının Sədri

Həzrəti Türküstanın Piri Əhməd Yasəvi böyük əxlaq, eşq və irfan adamıdır, Allah dostudur. Türk mədəniyyət tariximizin ən mühüm şəxsiyyətlərindən biridir. O, təkcə Arslan Babın, Yusif Həmədani Həzrətlərinin könlündə yandırdığı İslamın eşq və ürfan qığılcımını özündən sonrakı davamçılara ötürməmiş, eyni zamanda da yetişdirdiyi hərəkatçı Alpərənləri Asiyanın bir ucundan Avropanın içlərinə qədər göndərərək insanlara ədalət, təvazökarlıq, birlik və dirlik fikrini aşılamışdır.

Yasəvi Həzrətləri, dövrünün din və mədəniyyət dili olan ərəb və fars dili əvəzinə, ana dili olan türk dilindən istifadə etmiş, türk dilini elm, eşq və ürfan dilinə çevirmişdir. Söhbətlərində və nitq yolu ilə ifadə etdiyi hikmətlərində ana dili olan türk dilindən istifadə edərək geniş kütlələrə təsir göstərən ilk türk mütəsəvvüfü olmuşdur. Bu gün geniş bir coğrafiyada danışılan və yazılan türk dilindən bəhs ediriksə, bunu təmin edən Ulu Pir Əhməd Yasəvidir.

Digər tərəfdən Əhməd Yasəvi Həzrətləri, öz dövründə İslamın əsas xəttindən kənarlaşan və ümumi şəkildə rafizilik, zındıqlıq və mülhidlik kimi qiymətləndirilən qeyri-sünni axın və yollara qarşı Quran və Sünnət bayrağını qaldıran insandır. O, Quranın təqdim etdiyi, Həzrəti Peyğəmbərin

tətbiq və təlqin etdiyi səhih İslamı xalqa anladan məna insanı, Quranın eşq və ürfan ölçülərinin şərhçisidir.

Belə ki, Əhməd Yəsəvi dedikdə biz, Həzrəti Peyğəmbərin yaşadığı İslamı, bu İslamı ana dili ilə, hər kəsin anlayacağı türk dili ilə anladan ilk türk mütəsəvvüfünü və yetişdirdiyi hərəkatçı Alpərənlərlə İslamın tövhid və ədalət nurunu cahana yaymaq üçün çalışan bir grup sərdənkeçdiləri xatırlayırıq.

Həzrəti Türküstan, verdiyi mesajları ilə təkcə bizim millətimizin deyil, həm də universal dəyərdir. Onun adına yazılan Yasəvilikyolu, əsas etibarilə İslamın türk dilində şərhindən başqa bir şey deyildir. Allah, Peyğəmbər və varlıq sevgisini könüldə toplayan bu abidə şəxsiyyət, eşq və ürfanın, səmimiyyətin, dözümlülüyün, insana hörmət və sevginin, dərinləşmə və genişlənmənin simvoludur.

Bir mənzumədə Türküstanın qəbi belə ifadə edilir:

Türküstanın qəlbi Əhməd Yasəvi
Eşq ilə yoğurmuş bütün könülləri
Toplamış başına Alpərənləri
Demiş igidlərə ərlik yolu bu
Ərənlər həqiqi yarlıq yolu bu

Məlamət sirrini Arsalan Babadan
Alıb fəqir donunu geymiş əbadan
Vermiş icazəni Yusif Həmədan
Demiş nəticədə gurluq yolu bu
Nəfsini bilənin hürlük yolu bu

Bu yaşıl qübbədə səs buraxan Pir

Hikmətli sözlərlə anladıb bir-bir

Vəhyin dili ilə türkcə səslənir

Deyir Türküstana birlik yolu bu,

Aman dağılmayın dirlik yolu bu...

Təkbir səsləri ilə sulanan bozqır

Ruzigara qarışıb "Hu" sədalanır

Yasəvi türbədən nurla parlayır

Deyir, türk qarındaş! Birlik yolu bu

Ayrılma Qurandan dirlik yolu bu

(Mustafa Tatcı)

Bü gün Yasəvinin qurduğu dünyanı biz onun yandırdığı çıraqdan alacağımız yeni qığılcımlarla dünyaya daşımalıyıq. Bu baxımdan əlinizdəki əsər, bu missiyanın bir göstəricisidir.

Əsərin hazırlanmasında əməyi olan professor Necdət Tosuna, hikmətlərin türk dilinə mənzum formada tərcüməsini / uyğunlaşdırılmasını həyata keçirən Musa Uzunqayaya, sadələşdirməyə nəzarət edən professor Zülfiqar Güngörə və əməyi olan hər kəsə universitetim adından təşəkkür edirəm.

ÖN SÖZ

PROFESSOR NECDET TOSUN

XII əsində mühüm xidmətləri olmuş, həmçinin də söylədiyi hikmət tərzli şerləri ilə türk dili və ədəbiyyatına mühüm töhfələr vermiş bir alim, mütəsəvvüf və şairdir. Haqqında dildən-dilə dolaşan rəvayətlər və ona istinad edilən bir neçə risalədən başqa onun fikirlərini və duyğu dünyasını bizə çatdırn ən mühüm əsərlər, şerlərinin toplandığı "Divan-i Hikmət"lə tələbəsi və müridi Sufi Məhəmməd Danışməndinin qələmə aldığı "Miratül-Kulub" adlı əsərdir.

"Divan-i Hikmət"in əlyazma nüsxələrindəki şer saylarının bir-birindən fərqli olması və əski tarixli əlyazmalarının tapılmaması səbəbindən bu əsərin əvvəlcə dildən-dilə ötürüldüyü, sonralar qələmə alınarkən fərqli formalarda yığıldığı və hətta başqa şairlərə aid şerlərin də bu məcmuələrə qarışmış ola biləcəyi ehtimal edilir. Bununla yanaşı "Divan-i Hikmət"dəki bütün şerlər, Xoca Əhməd Yasəvinin dini, əxlaqi və mistik firkirlərini əks etdirəcək xarakterdədir.

Yasəvinin könül dünyasını bizə çatdıran bu şerlər, Şərq türkcəsinin yazı dili ənənəsi çərçivəsində, Cığatay türkcəsi ilə qələmə alındığı üçün müasir dövrümüzdə elə də rahat anlaşılmır. Bu şerlərin həm çağdaş türk ləhçələrinə, həm də ingilis və rus dili kimi dünyada geniş istifadə edilən dillərə tərcümə edilərək insanlığın istifadəsinə verilməsi mühüm bir ehtiyac idi. Bu ehtiyacı qismən də olsa qarşılamaq üçün "Divan-i Hikmət"dən mühüm hesab etdiyimiz Hikmətlər seçilmiş və Türkiyə türkcəsinə tərcümə edilərək bir çox insanın oxuyub anlayaraq istifadə edə biləcəyi bir seçmələr məcmuəsi meydana gətirilmişdir. Bununla yanaşı, "Divan-i Hikmət", yüz illərlə ərəb hərfləri ilə yazılıb nəşr edildiyi üçün orjinal nüsxələrini göstərmək, bu xatirəni yad etmək və bir nostalgiyanı dövrümüzə sənətkaranə bir şəkildə çatdırmaq məqsədi ilə seçilən Hikmətlərin ərəb hərfləri ilə yazılışı, latın hərfləri ilə oxunuşu və sadələşdirilməsi birlikdə verilmişdir. Xoca Əhməd Yasəvinin həyatı və rəvayətləri ilə bağlı yeni çəkilmiş minyatürlər və bəzi şerlərin xəttatlıq sənəti ilə yazılmış lövhələri də əsərə sənət baxımından ayrı bir dəyər qatmışdır. Nəticədə, meydana çıxan bu gözəl sənət əsəri, Xoca Əhməd Yasəvinin həyatı, rəvayətləri və Yasəviyyə təriqətinin ədəbi haqqında bir giriş ilə birlikdə oxucularımıza təqdim edilmişdir.

"Divan-i Hikmət"dən seçmələr edilərkən əsərin ərəb hərfləri ilə çap edilən iki nəşrindən istifadə edilmişdir. Bunlardan birincisi, əsərin Qazan 1904-cü il nəşrinin Dayraybay Serıkbayulı və S. Rafiddinov tərəfindən ərəb hərfləri ilə və bilgisayarda yığılaraq 2001-ci ildə Almatıda çap edilən nüsxəsidir. İkincisi isə Kuanışbek Kari, Qaliya Qəmbərbekova və Rəsul İsmayılzadə tərəfindən həm ərəb hərfləri, həm də qazax dilinə uyğunlaşdırılması (tərcüməsi) ilə birlikdə hazırlanan və 2000-ci ildə Tehranda nəşr edilən nüsxəsidir. Bu ikinci nəşri hazırlayanlar "Divan-i Hikmət"in Qazan 1893 və İstanbul 1897-ci il nəşrlərini müqayisə edərək daha sağlam bir mətn tərtib etdikləri üçün seçmələrdə daha çox bu ikinci nüxəni əsas götürdük.

Seçilən Hikmətlərin Türkiyə türkcəsinə tərcüməsi/uyğunlaşdırılması Musa Uzunqaya tərəfindən edilmiş, professor Kamal Eraslan və doktor Hayati Bicə tərəfindən çap etdirilən nüsxələrdən də istifadə edilmişdir. Xətt və minyatürlər ilə həm elmi, həm də sənət əsəri olan bu işi həyata keçirən qrup olaraq, əsərin nəşrini öz üzərinə götürən Əhməd Yasəvi Universitetinə minnətdar olduğumuzu bildirmək istərdik.

XOCA ƏHMƏD YASƏVİ

Orta Asiyada İslamın yayılmağa başlaması ilə birlikdə Hicri II (miladi VIII) əsrdən etibarən bölgədə zahid və sufilər də görünməyə başlamışdır. Bü günkü Türkmənistan sərhəddləri daxilində olan Mərv şəhərində dünyaya gələn Abdulla ibn Mübarək (M. 181/797) həm hədis alimi, həm də zahid və sufi idi. Mərv şəhərində iki təkkə (ribat) qurduğu və buralarda xalqı maarifləndirdiyi qeyd olunur. Özbəkistan sərhəddləri daxilində olan Nahşəb (bü günkü adı Qarşı) və Tirmiz şəhərləri də bir çox alim və sufinin yetişdiyi bölgələr idi. "Sufini heç bir şey bulandıra bilməz, əksinə hər şey onunla saflaşır və durulaşır" deyən Əbu Türab Nahşəbi ilə (ölümü 245/859-860), vəlilik sahəsində fikirləri ilə tanınan və çoxlu sayda ərəbcə təsəvvüf əsərləri qələmə alan Hakim Tirmizi (ölümü 320/932-933) bu sufilərin ən məşhurlarındandır. Hakim Tirmizinin qəbri Tirmiz şəhərində indi də mühüm ziyarətgahdır.

Buxara və Səmərqənd isə həm alimləri, həm də sufiləri ilə Orta Asiyanın ən mühüm mədəniyyət mərkəzləri idi. Buxaranın

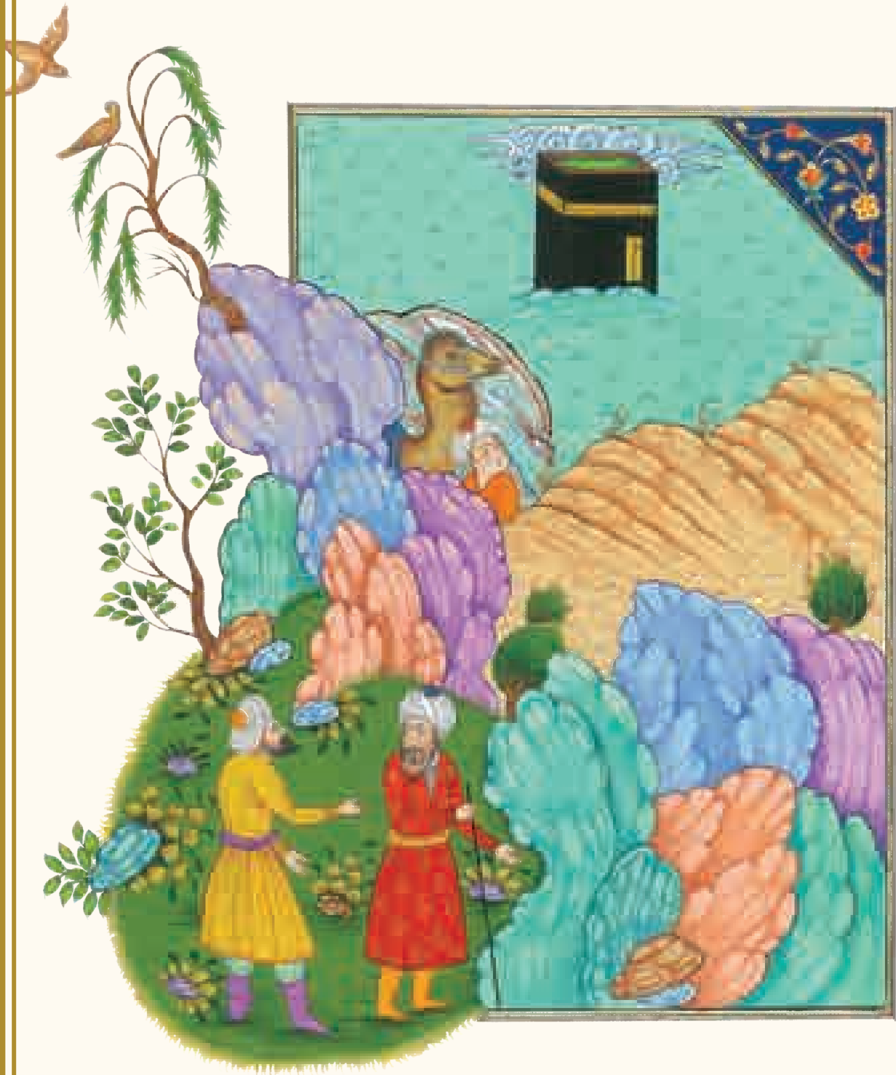
Kəlabaz (Kəlabad) Məhəlləsində yaşayan Əbu Bəkir Məhəmməd ibn İshaq Kəlabazi (ölümü 380/990) təsəvvüfün təlimlərini "Ət-Taarruf li Məzhəbi Əhlit-Təsəvvüf" adlı ərəbcə əsərində toplamış, həmçinin də "Bahrul-Fevaid" adlı əsərində bəzi hədislərə mistik şərhlər vermişdir.

Təkkə ədəbini müəyyən edən və tərtib etdiyi səma məclislərində oxuduğu eşq şerləri ilə tanınan Əbu Səid-i Əbül-Hayr (ölümü 440/1049), bu gün Türkmənistanda yerləşən Meyhənədə yaşamış və orada vəfat etmişdir. Türkmən xalqı arasında "Mənə Baba" ləqəbi ilə xatırlanır. Həyatı, rəvayətləri və sözləri Məhəmməd ibn Əbu Ravh Lütfullahın (ölümü 541/1147) "Halat u Sühanan"ı, Şeyx Əbu Said və Məhəmməd ibn Münəvvərin "Əsrarüt-Tevhid Fi Makamatiş-Şeyh Əbu Said" adlı farsca əsərləri ilə dövrümüzə gəlib çatmışdır. Mövlanə Cəlaləddin Rumiyə istinad edilən və "yenə gəl, yenə gəl, nə olursan ol, yenə gəl" deyə başlayan məşhur rübai də əslində Mövlanədən iki əsr öncə yaşayan Əbu Said-i Əbül-Hayrın şerləri arasındadır.

"Kəşfül-mahacub" adlı əsərin müəllifi Hücviri (ölüm 465/1072) Fərqanə bölgəsində bəzi mütəsəvvüflərlə qarşılaşdığını, buradakı xalqın şeyxlərə "Bab" dediyini nəql edir. Əslində bu hal Orta Asiyadakı digər bölgələrə də aiddir. Əhməd Yasəvinin bir müddət yanında təhsil aldığı Otırarlı Arslan Bab ilə Arslan Bab türbəsi daxilində qəbrləri olan Qarğa Bab və Laçın Bab da bu ünvanı daşıyırdılar. Nəsəbnamələrdə Əhməd Yasəvinin atası, babası və digər bəzi qohumlarının "Şeyx" kimi göstərilməsi, bu bölgədə Yasəvidən əvvəl də mistik hərəkatların mühüm dərəcədə güclü olduğundan xəbər verir. Bu şeyx və dərvişlərin köçəri və oturaq türklər arasında, xüsusilə Sırdərya sahillərində və bozqırlarda anlaşılan türk dili ilə xalqa xitab edərək İslamı və təsəvvüf əxlaqını yaydıqları aydın olur.

Orta Asiya ümumilikdə fütüvvət və məlamət vəsfi ilə önə çıxan Xorasan təsəvvüf mədəniyyətinin təsiri altında idi. Bununla yanaşı, Səmərqənd və Buxara kimi şəhərlərdə güclü mədrəsələri və alimləri olan bu mühit, Xorasanın qələndəri mənşəli sufilərinin yayılması üçün elə də əlverişli deyildi. Orada ancaq dini qaydalara qatı bağlı olan bir təsəvvüf anlayışı inkişaf edib yayıla bilərdi ki, nəticədə belə də oldu. Bağdad Nizamiyyə Mədrəsəsində təhsil alaraq müəllim olmuş, sonra Xorasan təsəvvüf mədəniyyətində yetişmiş bir sufi olan Yusif Həmədani, Maveraünnəhrdəki bəzi müridlərinə irşad icazəsi verərək xələfi kimi təyin etdiyi zaman Orta Asiyanın ən mühüm iki təsəvvüf məktəbinin də toxumlarını atmaqda idi.

Yusif Həmədaninin (ölümü 535/1140) iki önəmli müridi Xoca Əhməd Yasəvi və Əbdülxaliq Gücdüvani sonralar Orta Asiyanın ən geniş yayılmış təriqətləri olan Yasəviyyə və Xaceqan (sonrakı adı ilə Nəqşibəndiyyə) adlı təsəvvüf məktəblərinin qurucuları olmuşdur. Yusif Həmədaninin qələmə aldığı bəzi təsəvvüf əsərləri müasir dövrümüzə qədər gəlib çatmışdır. Bunlardan ən məşhuru "Rütbətül-Həyat" adlı farsca əsəridir. Yusif Həmədanidən dini və mistik təhsil aldıqdan sonra məmləkəti Yəsiyə qayıdaraq orada xalqı maarifləndirməyə başlayan Xoca Əhməd Yasəvi, Orta Asiyanın mənəvi həyatında dərin izlər buraxmış mühüm bir mütəsəvvüfdür.

HƏYATI

Əhməd Yasəvi bu gün Qazaxıstanın Çimkənt şəhəri yaxınlarında olan Sayram qəsəbəsində dünyaya gəlmiş, dini, mistik təhsilini tamamladıqdan sonra yenə o bölgədəki Yəsi (bu günkü adı ilə Türküstan) şəhərinə yerləşmiş, uzun illər xalqı mənəviyyat yolunda maarifləndirdikdən sonra burada vəfat etmiş bir mütəsəvvüfdür. Atasi İbrahim Şeyx, Sayram və ətrafında müridləri olan tanınmış bir sufi idi. Ata və anasını kiçik yaşlarında itirən Əhməd Yasəvi, bir müddət Otırardakı Arslan Bab adlı şeyxin yanında dini-mistik təhsil aldı. Onun da vəfat etməsindən sonra başqa şəhərlərdə təhsilinə davam etdi.

O dövrün mühüm elm mərkəzlərindən Buxaraya gedən Əhməd Yasəvi burada Yusif Həmədani ilə tanış olaraq onun müridi oldu. Bəzi mənbələrdə Yasəvinin Şihabəddin Sührəverdinin (ölümü 632/1234) və ya Əbun-Nəcib Sührəverdinin (ölümü 563/1168-69) də müridi olub onlardan icazə aldığı qeyd edilir. Qohumları arasında başqa şeyxlər də olan və atasının Yəsidəki xələfi Musa Xoca ilə yaxınlığı Əhməd Yasəvinin bu qohumlarından da mühüm dərəcədə mistik təhsil aldığını ehtimal etməyə imkan verir.

Təhsilini bitirdikdən sonra Yəsidə dərgah qurub insanları dini və əxlaqi baxımdan yetişdirən Xoca Əhməd Yasəvi, mistik fikirlərini türk dilində və sadə şerlər vasitəsi ilə ifadə etmiş, hikmət adı verilən bu şerlər zaman keçdikcə toplanaraq “Divan-ı Hikmət” məcmuələri meydana gəlmişdir. Bəzi rəvayətlərdə ağacdan taxta qaşıq yonub sataraq keçimini təmin etdiyi qeyd edilsə də, əslində imkanlı bir ailəyə mənsub olduğu görünür. Haqqında nəql edilən rəvayətlərdən göründüyü kimi Yasəvi dərgahdakı zikr üsulu səbəbindən dövrünün bəzi alimləri tərəfindən tənqid edilmişdir. O da bəzi şerlərində səmimiyyətdən uzaq alimlər ilə saxta sufiləri tənqid etmişdir. Söhbətlərində və şerlərində ən çox işlədiyi mövzular Allah və peyğəmbər sevgisi, fəqir və yetimləri qorumaq, dini qaydalara əməl etmək, gözəl əxlaq, zikr, nəfs ilə mübarizə, özünütənqid (məlamət), ölümü düşünmək, mənəvi mərtəbələr və bu mərtəbələri aşmadan şeyxliyə iddia etmənin yalnışlığı kimi mövzular idi.

Rəvayətə görə Əhməd Yasəvi altmış üç yaşına gələndə dərgahında yerin altına kiçik bir otaq şəklində çiləxana düzəltdirir. Ömürünün qalan hissəsini əsasən orada ibadət və mütaliyə ilə keçirir. Sonrakı dövrlərə aid bəzi mənbələrdə Əhməd Yasəvinin hicri 562-ci ildə (miladi 1166-67) vəfat etdiyi qeyd edilsə də, bəzi tədqiqatçılar bu tarixin bir qədər sonraya təsadüf etdiyini düşünürlər.

Əhməd Yasəvinin İbrahim adında bir oğlu olsa da, özü həyatda olduğu zaman vəfat etmişdir. Yasəvinin nəsli Gövhər adlı qızı ilə davam etmişdir. Türküstan, Maveraünnəhr və Orta Asiyada olduğu kimi Anadoluda da özlərini Əhməd Yasəvinin nəslindən sayan bir çox məşhur şəxsiyyət çıxmışdır. Səmərqəndli Şeyx Zəkəriyyə, Skopyeli Şair Ata və Evliya Çələbi bu şəxsiyyətlərdən bəzíləridir.

XIV əsrin sonunda Əmir Teymur, Türküstan bozqırlarında şöhrəti və nüfuzu geniş yayılmış olan Əhməd Yasəvinin qəbrini ziyarət edərək, qəbrin üstünə bir türbə inşa edilməsini əmr etmiş, bir neçə il ərzində türbə, məscid və dərgahı ilə birlikdə bir kompleks formalaşmışdır. Bu gün bu türbə Orta Asiyanın ən mühüm ziyarət yerlərindən biridir. Əhməd Yasəvinin çiləxanası ilə türbəsi arasında yüz metrəlik məsafənin olması, onun ilk və əsil dərgahının çiləxana bölgəsində olduğunu düşünməyə əsas verir. Vəfatından sonra dəfn edildiyi yerə zaman keçdikcə böyük bir kompleks inşa edildikdən sonra kitabxana, aşevi, məscid və Dərviş hücrələrindən ibarət yeni və daha böyük bir dərgahın meydana gəldiyi ehtimal olunur.

Əhməd Yasəvinin Yəsidə maarifləndirmə işinə başladığı zaman Orta Asiyada islamlaşma ilə yanaşı, geniş yayılan təsəvvüf hərəkatları da vardı. Bu dövrdə Yasəvi, Daşkənd və Sırdəryadan o tərəfdəki bozqırlarda yaşayan köçəri türklər arasında böyük bir nüfuz qazanmışdır. İslamın əsaslarını, gözəl əxlaqı, təsəvvüfün ədəb və ərkanını bəsit və sadə bir dillə öyrədirdi. Buna görə xalq ədəbiyyatından alınan ifadə üsulları ilə hörülmüş heca vəznində mənzumələr söyləyirdi. Hikmət adı verilən bu mənzumələr, Dərvişləri vasitəsi ilə ən uzaq türk cəmiyyətlərinə qədər çatdırılırdı. Bunun sayəsində Yasəvilik, qısa müddətdə Orta Asiya türkləri arasında yayıldı.

Müridlərindən Sufi Məhəmməd Danışməndin qələmə aldığı "Miratül-Kulub" adlı əsərdə Əhməd Yasəvidən nəql edilən "Axırzamanda bizdən sonra elə şeyxlər zühur edəcək ki, şeytan onlardan dərs alacaq və onlar şeytanın işini görəcəklər... Əhli Sünnət vəl-camaatı düşmən görərək əhli bidət və dələləti sevəcəklər" şəklindəki sözləri ilə bəzi "Divan-ı Hikmət" nüsxələrində yer alan

"Mürşidlikni dava qılır şərtin bilməz
Halal-haram, sünnət, bidət fərqin bilməz
Bu-Hənifə məzhəbində hərgiz yürüməz
Digər bidət məzhəblərdin yürürlər-e"

kimi ifadələri, digər Orta Asiya türkləri kimi Əhməd Yasəvinin də Sünni və Hənəfi olduğunu göstərir.

Əhməd Yasəvinin sözlərini ehtiva edən ən qədim əsərlərdən biri Sufi Məhəmməd Danışməndin "Miratül-Kulub" adlı Cığatay türkcəsi ilə yazılmış əsəridir. Yasəvinin rəvayətlərini ehtiva edən ən qədim əsər də Hüsaməddin Sığnakiyə (ölümü 711/1311-1312) istinad edilən farsca "Menakıb" risaləsidir. Bu əsərlərin hər ikisi də nəşr edilmişdir. Əhməd Yasəvi, hikmətlərindəki düşüncələri və xüsusilə də ibrətamiz həyatı ilə Orta Asiya təsəvvüfünün ən böyük nümayəndələrindən biri olmuşdur.

ƏSƏRLƏRİ

1. Divan-i Hikmət

Yasəvinin türk dilində şerlərinin toplandığı kitabın adıdır. "Divan-i Hikmət" nüsxələri, məzmun baxımından olduğu qədər dil baxımından da bir-birindən mühüm fərqlərə malikdir. Bu hal, hikmətlərin müxtəlif şəxslər tərəfindən yazıldığını və ya toplandığını göstərir. Bir hissəsi itirilən və ya zaman keçdikcə dəyişikliyə məruz qalan hikmətlər toplanarkən yeni hikmətlər əlavə edilmiş, beləliklə əsas mətn qismən orjinalından uzaqlaşmışdır. Bununla yanaşı, bütün hikmətlərin təməlində Yasəvinin inanc və düşüncələri ilə təriqətinin əsasları dayanır. Hikmətlər, türklər arasında bir düşüncə birliyinin təşəkkül tapması baxımından çox əhəmiyyətlidir. "Divan-i Hikmət" köhnə və yeni hərflərlə bir neçə dəfə nəşr edilmişdir. Bu nəşrlərdən ən sonuncusu hikmətlərin Cığatay türkcəsi orjinalları ilə birlikdə Hayati Bicenin türkcə sadələşdirməsinin yer aldığı və Əhməd Yasəvi Universiteti Himayəçilik Şurası Sədrliyi tərəfindən nəşr ediləndir (Ankara 2016).

2. Fəqr-namə

Yasəviyə istinad edilən və Cığatay türkcəsi ilə yazılmış "Fəqr-namə", "Divan-i Hikmət"in Daşkənd və bəzi Qazan nüsxələrində yer almışdır. Müstəqil bir risalədən daha çox "Divan-i Hikmət"in mənsur bir müqəddiməsi olan "Fəqr-namə", Kamal Erarslan tərəfindən 1977-ci ildə yeni hərflərə çevrilərək "İstanbul Universiteti Ədəbiyyat Fakültəsi Türk Dili və Ədəbiyyatı Jurnalı"nın 22-ci sayında (s.45-120) məqalə halında nəşr etdirilmişdir. Əhməd Yasəvi Universiteti Himayəçilik Şurası Sədrliyi tərəfindən bu məqalə müstəqil bir kitab kimi çap etdirilmişdir (Ankara, Aprel 2016).

3. Risalə dər Ədəb-i Təriqət

Daşkənddə əlyazma nüsxələri tapılan bu kiçik farsca əsər, təriqət ədəbi və məqamları, mürid- mürşid münasibətləri, dərvişlik, Allahı tanımaq və ilahi eşq kimi mövzular haqqındadır. S.Mollaqanaqatuli tərəfindən qazax türkcəsinə tərcümə edilərək nəşr edilmişdir (Almatı 2012). Əsər Necdet Tosun tərəfindən farsca orjinalından türkcəyə tərcümə edilərək Əhməd Yasəvi Universiteti Himayəçilik Şurası Sədrliyi tərəfindən "Fəqr-namə" ilə birlikdə çap etdirilmişdir (Ankara, Noyabr 2016).

4. Risalə dər Məqamət-i Ərbain

Yasəviyə istinad edilən farsca əlyazma və kiçik bir əsər olub, şəriət, təriqət, mərifət və həqiqətdən hər biri haqqında on məqam olmaqla cəmi qırx məqam və qaydanı özündə ehtiva edir. Hazırda bilinən yeganə nüsxəsi Kütahya Tavşanlı Zeytunoğlu Bölgə Xalq Kitabxanasındadır (nr 1056, vr.112a-113a). Əsər Necdet Tosun tərəfindən farsca əslindən türkcəyə tərcümə edilmiş və Əhməd Yasəvi Universiteti Himayəçilik Şurası Sədrliyi tərəfindən "Fəqr-namə" və "Risalə dər Ədəb-i Təriqət" ilə birlikdə çap etdirilmişdir (Ankara, Noyabr 2016).

RƏVAYƏTLƏRİ

əhməd Yasəvinin həyatı haqqında qədim mənbələrdəki məlumatlar olduqca məhduddur. O, Türk Dünyasında, real həyatından daha çox rəvayətləri ilə tanınmışdır. Bu rəvayətlərin bir hissəsi onun real həyatı və düşüncələri haqqında məlumat versə də, digərləri xalq təxəyyülünün məhsuludur. Ona aid bir çox rəvayətdən bəziləri bunlardır:

Rəvayətə görə Arslan Bab əsabələrin öndə gələnlərindən idi. (Bab, şeyx deməkdir. Bu kəlimə sonralar bəzi əsərlərə Baba kimi daxil olmuşdur). Həzrəti Peyğəmbərin qəzalarından birində əsabələri ac qalaraq peyğəmbərin hüzuruna gəldilər və bir az ərzaq istədilər. Həzrəti Peyğəmbərin duasından sonra Cəbrayıl Əleyhsalam Cənnətdən bir tabaq xurma gətirdi. Lakin o xurmaların biri yerə düşdü. Cəbrayıl Əleyhsalam buyurdu: "Bu xurma sizin ümmətinizdən Əhməd Yasəvi adlı birinin qismətidir." Hər əmanətin sahibinə çatdırılması tələb olunduğu üçün Həzrəti Peyğəmbər, əshabələrindən birinə bu işi tapşırmaq istədi. Nəticədə xurmanı Arslan Babın ağzına atdı və çox sonralar

yaşayacaq Əhməd Yasəvinin tərbiyəsi ilə məşğul olmasını söylədi. Dörd yüz il yaşayan Arslan Bab, Sayrama və yaxud Yəsiyə gəldi və vəzifəsini yerinə yetirdi.

Bəzi soy şəcərələrində Arslan Bab, Əhməd Yasəvinin atası İbrahim Şeyxin qohumu kimi göstərilir. Böyük ehtimalla Arslan Babın məna aləmində (röyada) gördüyü bu xurma hadisəsi sözlü rəvayətlərdə dəyişmiş və hekayə bu şəkilə düşmüşdür.

Əhməd Yasəvi həzrətləri vaxtını üçə ayırırdı. Günün böyük bir hissəsində ibadət və zikrlə məşğul olurdu. İkinci hissəsində tələbələrinə zahiri və batını elmləri öyrədirdi. Üçüncü hissəsində isə alın təri ilə keçimini təmin etmək üçün taxtadan qaşıq və çömçə hazırlayaraq bunları satırdı. Bir rəvayətə görə onun bir öküzü var idi. Bu öküzün belinə bir heybə asar, içinə də hazırladığı qaşıq və çömçələri qoyub Yəsi bazarına gedərdi. Kim qaşıq və çomçədən alarsa, pulunu heybənin gözünə qoyardı. Malı alıb, pulunu verməyən olduğu halda, öküz o şəxsin arxasınca düşər, hara getsə, ardınca o da gedərdi. O şəxs pulu heybəyə qoyana qədər öküz onun yanından ayrılıb başqa yerə getməzdi. Axşam olduğunda da Əhməd Yasəvinin evinə gələrdi.

***

Xarəzmin Urgənc şəhərində İmam Mərvəzi (bəzi mənbələrdə Mərqazi və ya Məraqi) adında bir alim var idi. Ona Əhməd Yasəvi haqqında xoş olmayan sözlər gəlib çatmışdı. O, bu sözlərə inanaraq, onu imtahan etmək və şübhəsinə son qoymaq məqsədilə bəzi dostları ilə birlikdə yola çıxdı. Yasəvinin hər yerdə tələbələri olduğunu, hər zaman söhbətlərinə qulaq asmaq üçün minlərlə insanın gəldiyini öyrənmişdi. "Mən üç min məsələ əzbərlədim,

hamısını bir-bir soruşub onları imtahandan keçirərəm" deyə düşünürdü. Bu zaman Əhməd Yasəvi təkkəsində idi. Tələbəsi Sufi Məhəmməd Danışmənddən soruşdu: "Bir bax bizə kimlər gəlir?". Danışmənd Mərvəzinin yanındakılarla birlikdə və hafizəsində üç min məsələ ilə gəldiyini bildirdi. Yasəvinin əmri ilə Məhəmməd Danışmənd o üç min məsələdən minini Mərvəzinin hafizəsindən sildi. Sonra Yasəvi həzrətləri tələbələrindən Süleyman Hakim Ataya eyni qaydada əmr etdi. O da əmri yerinə yetirdi. Mərvəzi hafizəsində qalan min məsələ ilə Yəsiyə gəldi. Xoca Əhməd Yasəvinin yanına gələrək dedi: "Allahın qullarını doğru yoldan ayıran sənsən?". Yasəvi qətiyyən əsəbiləşmədi. Cavab da vermədi. "Hələlik üç gün qonağımız olun, sonra görüşərik" deyə buyurdu. Üç gün sonra bir kürsü quruldu. Mərvəzi danışmaq üçün kürsüyə çıxdı. Əhməd Yasəvi Hakim Ataya yerdə qalan min məsələni də silməsini söylədi. Hakim Ata, Allah-Təalaya dua etdi. Ağlındakı min məsələ də silindi. Mərvəzi kürsü üstündə nəsə demək istədi. Ancaq hafizəsində heç bir məsələnin olmadığını anladı. Dəftər-kitabını açaraq oradan oxumaq istədi. Ancaq dəftərindəki yazıların da silinmiş olduğunu gördü. Səhfələr bomboş idi. Bu vəziyyəti görən Mərvəzi səhvini anladı, tövbə etdi və Əhməd Yasəvinin müridi oldu. Onun yanında yüksək mərtəbələrə çatdı.

***

Yenə də bir rəvayətə görə Yəsi şəhərinə yaxın bir yerdə Savran adlanan bir qəsəbə var idi. Buranın əhalisinin əksəriyyəti qeyri-müsəlman idi, Müsəlman Yəsi əhalisinə və xüsusilə Əhməd Yasəvi həzrətlərinə qarşı qatı düşmənçilik edirdilər. Əhməd Yasəvinin böyüklüyü, kəramətləri ətrafa yayıldıqca və ona bağlı olanların sayı hər keçən gün artdıqca Savranlılar daha çox narahat

olur, Xoca həzrətlərinə olan düşmənçilikləri daha da artırdı. Bir gün Əhməd Yasəviyə iftira atmaq istədilər. Bir yerə toplaşdılar. Aralarından birinin öküzünü gətirib sallaqxanada kəsdilər və orada yalnız ayaqlarını saxladılar. Ertəsi gün də qazinin yanına gedib şikayət etdilər. Öküzlərinin oğurlanaraq sallaqxanada kəsildiyini, qanı axıdılaraq tələsik götürüldüyünü, qan izlərinin arxasınca düşdüklərini və öküzlərinin Əhməd Yasəvi təkkəsinə aparıldığını öyrəndiklərini bildirdilər. Qazi Əhməd Yasəvinin təkkəsinə girərək öküzlərini axtarmalarını söylədikdə təkkəyə gəldilər və birbaşa gecə gizlədikləri öküzün yanına getdilər. Elə məqsədlərinə çatdıqlarını düşünürdülər ki, Yasəvinin kəraməti sayəsində iftira edənlərin hamısı bir anda itə çevrildilər. Onlar öküzün ətinə hücum edərək onu tamamilə yeyib qurtardılar. Bununla da əsas xislətləri ortaya çıxdı. Çöldə gözləyərək bu dəhşətli mənzərəni seyr edənlər heyrət, dəhşət və qorxu içində Əhməd Yasəvinin ətəklərindən yapışdılar. Peşman olduqlarını bildirərək bağışlanmaları üçün yalvarmaya başladılar. Yasəvi həzrətləri mərhəmət edib dua etti. Bununla da təkrar əvvəlki vəziyyətlərinə qayıtdılar. Başqa bir rəvayətə görə bu Savranlılar Xoca Əhməd Yasəvinin oğlu İbrahimi öldürmüş və başını kəsib bir dəsmala bükərək Yasəviyə qovun adı ilə gətirmişdilər.

***

Başqa bir rəvayətə görə, Xoca Əhməd Yasəvi bir gün dərgahının qarşısında oturmuşdu. Bu zaman yoldan keçən bir qrup uşaq gördu. Məscidə və ya mədrəsəyə Quran öyrənmək üçün gedən bu uşaqlar müqəddəs kitablarını bir qılıfın içinə qoyaraq boyunlarından aşağı asdığı halda, aralarından biri Qurana olan hörmətindən irəli gələrək onu başının üzərində aparırdı. Həmçinin

mədrəsədən evinə qayıdarkən xocasının olduğu tərəfə arxasını çevirməmək üçün üzünü xocası olan tərəfə tutmaqla yürüyürdü. Bunu görən Əhməd Yasəvi o uşağa dedi: “Oğlum! Xocandan, ata və anandan icazə al, sənə dini təhsili mən verim.” Uşaq icazələri alaraq Yasəvinin dərgahına gəldi. Uzun illər dini əsərlər oxuyub elm aldı, sonra mürid olaraq mənəviyyatda irəlilədi. Bu uşağın adı Süleyman idi. Bir gün Əhməd Yasəvi Süleyman və digər bir neçə dostunu odun yığmaq üçün çölə göndərdi. Gətirilən odunlarla yemək bişiriləcək və Dərvişlər, tələbələr və qonaqlar qonaq ediləcəkdi. Uşaqlar odun gətirərkən yolda yağış yağmağa başladı. Süleyman paltosunu çıxarıb odunları bükdü. Dərgaha gəldikləri zaman digər uşaqların gətirdiyi yaş odunlar yanmadığı halda Süleymanın quru odunları yandı. Bunu görən Yasəvi dedi: “Sən incə düşüncəli, yəni hikmətli iş görmüsən. Bundan sonra sənin adın Hakim Süleyman olsun.” Sonrakı illərdə xocası Əhməd Yasəvidən icazə (diplom) alan və Bakırqan deyilən bölgədə yaşadığı üçün Süleyman Bakırqani adı ilə də tanınan bu şəxs, daha çox Hakim Ata adı ilə məşhur olmuşdur.

***

Əhməd Yasəvi, çox sevdiyi Həzrəti Peyğəmbərin 63 yaşında vəfat etdiyini düşünərək özü də bu yaşa gəldikdən sonra yer üzündə çox gəzmək istəməmişdir. Zamanının çox hissəsini dərgahındakı bir yeraltı otağı şəklində tərtib etdiyi çiləxanasında keçirirdi. Öndə gedən tələbələrinən Seyid Mənsur Ata bu çiləxanaya ilk dəfə endiyi zaman gördüyü mənzərəyə üzüldü. “Şeyxim bu dar yerdə sıxıntı içindədir” deyərək ağlamaya başladı. O halda gözündən pərdələr açıldı, o çox dar zənn etdiyi yeri bir ucu şərqdə, bir ucu qərbdə gördü və içindən keçirdiklərinin yalnış olduğunu anladı.

***

Bir gün Əhməd Yasəvinin dərgahında bir çox mürid toplaşmışdı. Ancaq bura dar bir yer olduğu üçün müridlər çox tərləmiş və tər ortaya saçılmışdı. Dərgahın alt hissəsinə bir küp qoyub ağzını açdılar. Sızan tər o küpə dolur və küpün içində gözəl bir şərbətə çevrilirdi. Sufilər də bu şərbətdən içirdilər. Sonradan bu küp "Eşq Küpü" (Hum-i Eşq) adı ilə məşhur oldu.

TÜRBƏSİ

Xoca Əhməd Yasəvi, miladi təqvimlə 1166-cı ildə vəfat etdiyi zaman içində çiləxanasının da olduğu dərgahın 100 metr uzaqlığında dəfn edilmiş və sadə bir qəbir türbəsi tikilmişdi. Bu ilk türbə o ərazidə yaşayan Müsəlmanlar üçün qısa zamanda ziyarətgaha çevrilsə də, çox keçmədən (XIII əsrin əvvəllərində) ortaya çıxan Monqol istilası və bu istilanın dağıdıcı təsirləri bu bölgədə də özünü göstərdi. XIV əsrin sonlarında Qızılorda dövlətini ortadan qaldırıb bu bölgəni ələ keçirən Əmir Teymur, Monqol xanının qızı Tükel Xanımı özünə xanım olaraq seçib gəlin halayını qarşılamaq üçün yola çıxmış, yolda Yəsi şəhərinə gələrək Xoca Əhməd Yasəvinin qəbrini ziyarət etmişdi. Bu Yəsi ziyarəti zamanı Teymurun yuxusunda Əhməd Yasəvini gördüyü, ona zəfər müjdəsi verən Yasəviyə bir şükran borcu kimi kiçik türbənin yerinə böyük bir kompleks inşa edilməsini əmr etdiyi qeyd edilir. Kompleksin tikintisi o dövrün Türküstan bölgəsinin ən məşhur memarlarından olan Xoca Hüseyn Şiraziyə tapşırılır.

İkiqübbəli düzbucaqlı şəklində olan kompleksdə mərkəzi hissənin ortasında böyük bir qazan var. Yeddi metalın qarışığından

olan bu qazanın ətrafında bəzi dualar və qazan ustası haqqında məlumatlar var. Əvvəllər bu qazana yüngül şirini qatılmış su qoyularaq cümə namazlarından sonra ziyarətçilərə paylandığı və şəfalı olduğuna inanıldığı qeyd edilir. Bu qazan 1934-cü ildə Stalinin əmri ilə aparıldığı sərgidən geri qaytarılmayaraq Sankt-Peterburqdakı Leninqrad Hermitaj muzeyinə qoyulmuş, sonralar isə Qazaxıstan hökumətinin səyləri nəticəsində 1989-cu ildə yenidən türbədəki yerinə gətirilmişdir (Bax: Mətin Akar, *Tayqazan*, Əhməd Yasəvi Universiteti Yayınları, Ankara 2017). Üzərində böyük bir qübbə olan bu mərkəzi hissənin ətrafında mətbəx (halımxana), məscid, kitabxana, Dərviş otaqları (xəlvətxana), su quyusu otağı (quduqxana) kimi müxtəlif məqsədlər üçün nəzərdə tutulmuş bir çox bölmələr var.

Mərkəzi hissəyə bitişik Orta Asiya mədəniyyətində övliya türbələrinin simvolu olan bir tuğ (ucunda at quyruğu qılları, bayraq və ələm olan bir dirək) və bir qapı yerləşir. Bu qapı Əhməd Yasəvinin məzarının olduğu otağa (Gurxana) açılır. Taxtadan oyma məhsul olan qapının iç tərəfindəki tökmə halqalardan birində hazırlanma tarixi hicri 797-ci il (miladi 1395) göstərilmişdir. Bu məzar otağının üzərində kiçik qübbə var. Yasəvinin məzarı üstü açıq yaşıl rəngli bir daşdan hazırlanmışdır. Mərkəzi hissənin yanlarındakı otaqlardan bəzilərində başqa məzarlar da mövcuddur. XVI əsrdən etibarən Qazax türklərindən bəzi nüfuzlu insanlar və rəhbərlər burada dəfn edilmişdir.

Kompleksin ətrafı və üzəri çinilərlə süsləndiyi halda, giriş qapısının olduğu cəbhə çinisizdir. Bu vəziyyəti, Teymurun vəfatından sonra kompleksin inşaatının başa çatdırıla bilmədiyi və çini süsləmələrin qismən az olması ilə izah edirlər. Hətta əsas girişin üstündəki kəmər hissəsinin də Teymurun vəfatı səbəbindən

tamamlanmadığı və hicri 1000-ci ildə (miladi 1591-92) Buxara əmiri Abdulla Xanın əmri və dəstəyi ilə bu kəmərin çəkildiyi qeyd edilir. Abdulla Xan dövründə qurulan iskələdən qalan taxtaların bir hissəsi müasir dövrümüzə qədər gəlib çatmışdır.

Türbənin çöl tərəfini əhatələyən üç cəbhəsində üst kənarı müşayət edən qurşaq formasında çinilərlə süslənmiş Quran ayətləri vardır. Bunlar Ənam surəsinin 59-63-cü ayətləridir. Bundan başqa cəbhədə çinilərlə və Kufi xəttlə Allah, Məhəmməd, əl-Həmdü lillah, Allahu Əkbər, La ilahə illallah kimi yazılar işlənmişdir. Türbənin kənarında giriş qapısına baxan baxçadakı kiçik türbə Uluğ Bəyin qızı və Əbul-Hayr Xanın xanımı olan Rabiə Sultanın türbəsidir.

YASƏVİLİK

Əhməd Yasəvidən sonra müridləri vasitəsi ilə onun təsəvvüf yolu və düşüncələri zaman keçdikcə Orta Asiyanın müxtəlif bölgələrinə yayılmışdır. Bu yolun davamçılarının mənsub olduğu təriqətə Yasəviyyə, yüksək səslə zikr etdikləri (cəhri zikir) səbəbindən Cəhriyyə və mənsublarının əksəriyyətinin Türk olmasına görə Silsileyi Meşayihi Türk də deyilmişdir. Əhməd Yasəvinin ən məşhur xələfləri Mənsur Ata, Səid Ata, Sufi Məhəmməd Danışmənd və Hakim Atadır. Yasəvilik daha çox Hakim Ata və tələbələri vasitəsi ilə davam etmişdir.

Əsl adı Süleyman Bakırqani olan Hakim Ata (ölümü 582/1186) təsəvvüf təhsilini tamamladıqdan sonra Yəsidən ayrılıb Xarəzm bölgəsinə getmiş və orada xalqı irşada çağırmaqla məşğul olmuşdur. Xocası Əhməd Yasəvi kimi hikmət tərzində türkcə şerlər söyləyən Hakim Atanın bəzi şerləri "Bakırqan Kitabı" adlı məcmuə şəklində müasir dövrümüzə gəlib çatmışdır. "Axır Zaman Kitabı", "Həzrəti Məryəm Kitabı" və "Miracnamə" kimi digər mənzum əsərləri də olan Hakim Atanın həyatı və rəvayətləri,

müəllifi məlum olmayan türkcə və mənsur "Hakim Ata Kitab"ında toplanmışdır. "Barça (hər kəs) yaxşı biz yaman, barça buğda biz saman" və "hər gördüyünü Xızır bil, hər gecəni Qadir bil" kimi sözləri ilə məşhurdur. Məzarı Özbəkistanın Qaraqalpaq Muxtar Respublikasındakı Konqrat şəhərindədir.

Hakim Atanın ən mühüm xələfi Zəngi Atadır (ölümü 656/1258). Daşkənddə yaşayan Zəngi Atanın çobanlıq edərək keçimini təmin etdiyi və şeyxi Hakim Atanın vəfatından sonra dul qalan xanımı Ənbər Ana ilə evləndiyi rəvayət edilir. Zəngi Atanın məşhur dörd xələfi Uzun Həsən Ata, Seyid Ata, Sədr Ata və Bədr Atadır. Bunlardan Seyid Ata və Sədr Atanın Dəşti Qıpçaqdakı Saraycığa getdiyi, oradakı Qızılorda hökümdarı Özbək Xanı İslama dəvət etdiyi və Sədr Atanın göstərdiyi kəramət nəticəsində Özbək Xan ilə birlikdə 70000 insanın müsəlman olduğu rəvayət edilir.

Əhməd Yasəvinin digər bir icazə verdiyi müridi (xələfi) Sufi Məhəmməd Danışmənd Otırarda dərgah qurub xalqı irşada dəvət etmişdir. Danışməndin ən məşhur tələbəsi Süzük Ata (bəzi mənbələrdə ləqəbi Sükçük və ya Süksük kimi qeyd edilir) kimi tanınan Şeyx Mustafadır. Şeyx Mustafanın xələfi İbrahim Ata, İbrahim Atanın oğlu İsmayıl Atadır. Atası öldüyü zaman on yaşında olan İsmayıl Ata din və təsəvvüf təhsilinə Xarəzm, Buxara və Səmərqənddə davam etdikdən sonra Xocəndə gedərək Şeyx Məsləhət Xocəndidən xələflik almış və məmləkəti Qazıqurdda əhalini irşada çağırmağa başlamışdır. Oğlu və xələfi Xoca İshaq XIV əsrin ortalarında qələmə aldığı "Hadiqaul-Arifin" adlı türk dilində yazılmış əsərində atası İsmayıl Ata və digər bəzi sufilərin fikirləri ilə Yasəvilik ədəbinə yer vermişdir. İsmayıl Ata və oğlu Xoca İshaqın qəbirləri Qazıqurd yaxınlığındakı Turbatdadır. Yuxarıda adı çəkilən Süzük Atanın Tarazda məmur olan "Məliküz-

zühhad" ləqəbli bir şəxsə xələflik verdiyi, bu silsilənin Əbun-Bur Süleyman Aşiq ibn Davud və Cəmaləddin Məhəmməd Qaşqari ilə davam etdiyi üzə çıxır.

Yuxarıda adı çəkilən Zəngi Atanın mürid və xələflərindən Sədr Atadan sonra ardıcıl olaraq Ələmin Baba (bəzi mənbələrdə Əymən və ya Almın), Şeyx Əli Şeyx və Mevdud Şeyx xalqı irşada dəvət etməyə davam etmişlər. Mevdud Şeyxdən sonra Yasəviyyə silsiləsi iki qola ayrlılaraq davam edir: Bunlardan biri Kamal Şeyx İkani, digəri Xədim Şeyx ilə başlayır. Kamal Şeyxdən sonra silsilənin bu qolu belə davam edir: Şeyx Əliabadi (Seyid Əhməd), Şəmsəddin Özgəndi, Abdal Şeyx (Şeyx Üveys), Şeyx Əbdülvasi və Şeyx Əbdülmüheym. Bu sonuncunun XVI əsrdə Daşkənddə yaşadığı bilinir. Bu silsilədəki Şəmsəddin Özgəndi "Şəmsi Asi" təxəllüsü ilə hikmət tərzində şerlər söyləmişdir.

Xədim Şeyx ilə başlayan digər Yasəvi qolu da öz daxilində iki qola ayrılaraq davam etmişdir: Birinci qol Xədim Şeyxin xələflərindən Şeyx Cəmaləddin Qaşqari Buxari, Süleyman Qəznəvi, Seyid Mənsur Bəlxi (ölümü 965/1557) ilə davam edərək Osmanlı dövründə İstanbulu ziyarət edən Nəqşibəndi və Yasəvi şeyxi Əhməd ibn Mahmud Xəziniyə qədər gəlib çıxır. Xəzininin əsərləri bunlardır: "Cəvahirül-Əbrar Min Əmvacil-Bihar", "Mənbaül-Əbhar Fi Riyazil-Əbrar", "Hüccətül-Əbrar", "Təsəllaül-Kulub", "Camiul-Mürşidin" və "Divan". Bu qoldakı Cəmaləddin Qaşqari Buxaridən sonra başqa bir alt qol Şeyx Xudaydad Buxari Qazireqi (ölümü 939/1532), Mövlanə Vəli Kuhi Zəri, Qasım Şeyx Əzizan Kərmineqi (ölümü 986/1578-79) və Pirim Şeyx yolu ilə davam edərək Alim Şeyx ləqəbli Məhəmməd Alim Siddiqiyə (ölümü 1043/1633) qədər gəlib çatır. Bu sonuncu şəxs 1033-cü ildə (1624) tamamladığı "Ləməhat Min Nəfəhatil-Quds" adlı Farsca əsərində

Əhməd Yasəvidən başlayaraq öz dövrünə qədər yaşamış bir çox Yasəvi şeyxi haqqında önəmli məlumatlar vermişdir. Alim Şeyxin xələfi olan Mövlanə Osmanın xələfi Buxaralı Mövlanə Məhəmmədi İmla (ölümü 1162/1749-1750) Yasəviliklə yanaşı Nəqşibəndiyyədən də icazə (bir növ diplom) almışdır.

Alim Şeyxin xələflərindən Məhəmməd Şərif Buxari (ölümü 1109/1697) fars dilində qələmə aldığı "Höccətüz-Zakirin Li Rəddil-Münkirin" adlı əsərində həm yüksək səslə zikrin doğru olduğunu isbat etmək üçün dəlillər gətirmiş, həm də əvvəlki Yasəvi şeyxləri haqqında məlumat vermişdir. Bu şəxsin Yasəviliklə yanaşı Nəqşibəndilikdən də icazəsi olmuşdur. Hikmət tərzində türk dilində şerlər yazan Qul Şərifin də bu şəxs olduğu ehtimal edilir. Özündən sonra silsilə ardıcıllığı ilə Fətulla Əzizan və Lütfulla Əzizan ilə davam edərək Şeyx Xudaydad ibn Daş Məhəmməd Buxariyə (ölümü 1216/1801) gəlib çatır. Təsəvvüfə aid bir çox əsər qələmə alan Şeyx Xudaydadın "Bustanül-Muhibbin" adlı türk dilində əsəri Yasəviyyə təriqətinin ədəbi haqqında mühüm məlumatlara malik və yüksək səslə zikrin əhəmiyyətini izah edən bir mənbədir. Onun xələfi Ömər İşan, Yasəviliklə yanaşı Nəqşibəndiliyin Mucəddidiyyə qoluna da bağlı idi. XIX əsrin əvvəllərinə qədər izləri görünən və zəifləmiş ya da ki Nəqşibəndiliyin içində əriməyə başlamış olsa da silsiləsi bilinən Yasəvilik, bu tarixdən sonra yazılı mənbələrdən kənarda qalmış, XIX əsrin sonlarında rusların Orta Asiyada hakimiyyət qurmasından sonra isə gözdən itmişdir.

Yuxarıda qeyd edilən Yasəvi şeyxlərindən başqa mənbələrdə həyatı və ya silsiləsi haqqında yetərli məlumat olmayan başqa Yasəviyyə mənsubları da vardır. Əhməd Yasəvinin xələflərindən Baba Maçin və Yaşlıq Yunus Ata, İsmayıl Atanın müridi Otlug Yunus Ata, Bahəddin Nəqşibəndin görüşdüyü Qusəm Şeyx, Xəlil Ata və

Pəhlivan Ata, Əmir Külalın oğlu ilə görüşən Kök Ata, Türküstanlı Tonquz Şeyx, yalnız türk dilində danışdığı üçün Türkçü Ata kimi tanınan Daşkəndli bir Yasəvi şeyxi bunlardan bəziləridir.

Yaşayan bir şeyxdən təsəvvüf təhsili almayıb, röyasında Əhməd Yasəvidən, ya da sonrakı Yasəvi şeyxlərindən Üveysi yolu ilə xələflik aldığını söyləyən şəxslər də olmuşdur. XV əsrdə Şəhrisəbz yaxınlarında yaşayan və Həzrət Bəşir kimi tanınan Seyid Əhməd Bəşiri (ölümü 868/1463) ilə XVI əsrdə Şərqi Türküstanda yaşayan və Yarkənddə vəfat edən Məhəmməd Şərif Buzurqvar (ölümü 963/1556-57) bunlardandır. Seyid Əhməd Bəşirinin həyatı və rəvayətləri Nəsir ibn Qasım Türküstaninin "Həşt Hadiqa" və ya "Hadiqul-Cinan" adı ilə tanınan fars dilində əsərində toplanmışdır. Məhəmməd Şərif Buzurqvarın rəvayətləri isə Məhəmməd Siddiq Zəlilinin türk dilində və mənzum olan "Təzkireyi Məhəmməd Şərif Buzurqvar" adlı əsəri ilə eyni adı daşıyan, ancaq müəllifi bəlli olmayan mənsur türk dilində bir əsərdə toplanmışdır.

Bəzi mənbələrdə Tatar və Bulqar bölgələrində yaşayan Biraş ibn Abraş Sufi, Ufa yaxınlarında qəbri olan Hüseyn Beq, Azərbaycanın Niyazabad şəhərində türbəsi olan Əfşar Baba və Türkmənistanda yaşamış Gözlü Ata kimi şəxslərin Yasəvi şeyxi ya da dərvişi olduğu iddia edilir.

XV əsrin sonlarında qələmə alındığı ehtimal edilən Vilayətnamədə Anadolu sufilərindən Hacı Bektaşı Vəli birbaşa və ya dolayı olaraq Əhməd Yasəvinin xələfi kimi göstərilsə də, bu əsərdən daha əvvəl XIV əsrdə yazılan Əflakinin "Mənakibül-Arifin"ində və XV əsərdə qələmə alınan Aşıqpaşazadə Tarixində Hacı Bektaşı Vəlinin Vəfaiyyə təriqəti şeyxi Baba Rəsul ləqəbli Baba İlyasi Xorasaninin xələfi olduğu açıq şəkildə qeyd edilmişdir. Bundan başqa XVII əsrdə qələmə alınan Övliya Çələbi

Səyahətnaməsində Yasəvi Dərvişi kimi təqdim edilən Geyikli Baba və Əmirci Sultanın (Əmiri Çin Osman) daha qədim və etibarlı mənbələr olan Əlvan Çələbinin "Mənakibül-Qudsiyyə"si ilə Aşıqpaşazadə Tarixində Vəfaiyyə şeyxi Baba İlyasın öndə gələn xələflərindən olduğu göstərilir. Sonrakı dövrlərə aid və etibarllılığı mübahisəli olan "Vilayətnamə" və "Səyahətnamə" kimi bəzi mənbələrdə Anadoludakı bir qisim Vəfaiyyə mənsublarının Yasəviyyə təriqətindən olmalarının göstərilməsi, XIII əsrdə Vəfaiyyə şeyxlərindən Baba İlyası Xorasaninin Anadolu Səlcuqlu Dövləti əleyhinə başlatdığı üsyanın yaratdığı sosial psixologiya ilə birbaşa bağlı ola bilər. Babailər Üsyanı adı verilən bu hərəkat dövlət tərəfindən yatırıldıqdan sonra Vəfaiyyə təriqətinə mənsub olan, xüsusilə də Babailər ilə əlaqədar bir çox sufi, üsyan töhmətindən uzaq qalmaq üçün təriqətinin adını gizlətmiş, ya da Əhməd Yasəvi yolundan gəldiyini irəli sürmüş ola bilər. Sonrakı əsrlərdə bu söyləntilər "Vilayətnamə" və "Səyahətnamə" kimi kitablarda da əksini tapmışdır. Bu səbəbdən etibarlı mənbələr və orjinal silsilənamələr tapılmadığı müddətcə Anadolu və Balkanlarda Yasəvi varlığından danışmaq olduqca çətindir. XIX əsrin sonlarında Orta Asiyanın Fərqanə Vadisində və Qırğız bölgələrində ortaya çıxan Laçilər ilə Saçlı İşanların da Yasəviliklə əlaqəsi sübut edilməmişdir. Bunlar böyük ehtimalla Orta Asiya Qələndərilərinin son qalıqlarıdır.

YASƏVİLİKDƏ TƏSƏVVÜF TƏLİMİ

İntisab

İntisab, təsəvvüf yoluna girmək və bağlanmaq deməkdir. Yasəvilikdə təsəvvüf təlimi intisabla başlayır. Xoca İshaq ibn İsmayıl Atanın XIV əsrdə Cığatay türkçəsi ilə yazdığı "Hadiqatül-Arifin" adlı əsərində qeyd etdiyinə görə Yasəvilikdə intisap mərasimi belə keçirilirdi: Şeyx mürid olmaq niyəti ilə gələn şəxsin əlini tutur, tövbə etməsini və Allaha yönəlməsini tövsiyə edərək bu tövbə zikrini (vird) üç dəfə çəkirdi: "Əstağfirullahəlləzi la ilahə illa Hu əl-Hayyəl-Qayyum və əsəlühüt-tövbə". Sonra əlinə bir qayçı alır və "Ya əyyühəlləzinə amənu tubu ilallahi tövbətən nasuha" (ət-Tahrim, 66/8) ayəsini oxuyaraq müridin başından əvvəlcə sağ, sonra sol, sonra da orta tərəfdən iki-üç dəfə saç kəsirdi. Bu saç kəsmə hadisəsi simvolik olaraq müridin dünya və dünyəvi şeylərin sevgisini qəlbindən kəsib atması

və mənəviyyata yönəlməsinin zəruriliyini ifadə edirdi. Bundan sonra şeyx, müridə Nafilə namaz qılmağı, daim zikr etməyi, şeyxindən icazəsiz iş görməməyi tövsiyə edərdi.

Zikr

Yasəvilikdə birgə və yüksək səslə edilən zikrə zikri ərrə adı verilirdi. Zikri ərrə, fars dilində "mişar zikri" deməkdir. Zikrin növbəti mərhələlərində kəlimələr itir, yalnız boğazdan mişar səsinə oxşayan bir xırıltı çıxdığı üçün belə adlandırılmışdır. XIII əsrin sonları ilə XIV əsrin əvvəllərində yaşadığı bilinən Yasəvi şeyxi İsmayıl Atanın zikrlə bağlı bunları dediyi nəql edilir: "Dəmirçi dəmiri odda qızdırıb çəkiclə döydüyü kimi, mürid də qəbini Hu zikrinin çəkici ilə döyüb təmizləməlidir." İsmayıl Ata bir müridinə zikr təlqin etdikdən sonra belə deyərdi: "Ey Dərviş! Təriqət qardaşı olduq. Məndən bir nəsihət qəbul et: Bu dünyanı yaşıl bir qübbə kimi düşün, fərz et ki, aləmdə sadəcə sən varsan, bir də Haqq Təala var. O qədər zikr et ki, tövhidin qələbəsi ilə yalnız Haqq Təala qalsın, sən aradan çıx!" Xoca İshaq ibn İsmayıl Ata, hər şeyxin və mürşidin zikr üçün Allahın adlarından birini seçdiyini, Xoca Əhməd Yasəvinin "Allah" və "Hu" şəkilində iki adı müridlərə təlqin etdiyini, İsmayıl Atanın isə "Hu" zikrini seçdiyini söyləyir.

Müəllifi bəlli olmayan və "Risaləyi Zikri Həzrəti Sultanül-Arifin" adı ilə tanınan Cığatay türkcəsi ilə yazılmış bir əsərdə isə Yasəvinin zikrinin altı növündən bəhs edilir: 1. İsmi zat zikri: "Allah" deyə zikr etməkdir. Bu zikr, "Allah Hu, Allah Hu, Ya Hu, Allah Hu" şəklində icra edilir. 2. İsmi sifət zikri: "Hay ah, Hay

ah" deyə zikr etməkdir. Bu zikr günorta namazınndan sonra ayaqda (qiyam) icra edilir, "Hay" və "ah" deyəndə beş barmaq yumulur. 3. Düsərə zikri: "Hay, ah, Allah, Hay, Hu" və "Hay, Hayyen, Hu Allah; Hay, Hayyen, Hu Allah" deyə zikr edilir. 4. Zikri Hu: "Hu, Hu, Hu Allah; Hu, Hu, Hu, Allah" deyə zikr edilir. 5. Zikri çayqun: Zikr vaxtında ritm, ahəng və musiqinin birlikdə və ahəngdarlıqla davam etməsi üçün zakirin əlində cınqıraq kimi bir aləti hərəkət etdirməsi, "çak", "çak" deyə səs çıxarmasıdır. "Hu (çak), Hu (çak)" diyərək zikr edilir. 6.Çehar darb: "Hay, ah ah ah, Hay, Hu; Hay, ah ah, ah, Hay, Hu" diyə zikr edilir. Bu altı zikr üsuluna əlavə olaraq bir də "zikri kəbutər" (göyərçin zikri) var ki, o da "Hu, Hu" deyə icra edilir.

Xəlvət

Dərvişlərin ibadət və təfəkkür üçün bir müddət yalnız qalmalarına xəlvət deyilir. Yasəvilikdə təsəvvüf təliminin mühüm elementlərindən biri də xəlvətdir. Yasəviyyə təriqətində xəlvətin ənənəvi bir ədəb və mərasimi vardır. Xəzininin "Cəvahirül-Əbrar"da verdiyi məlumata görə, ümumi qəbul edilən yanaşmadan fərqli olaraq Yasəviyyədə xəlvət qrup formasında həyata keçirilir. Xəlvətə girəcək müridlər, mürşidin razılığı ilə bir gün əvvəldən oruc tutmağa başlayırlar. Xəlvəttən bir gün əvvəl sübh namazından sonra müridlər zikr və təkbirlərini artırırlar. Eyni gün ikindi namazından sonra xəlvətxananın qapı, baca, bütün dəlikləri bağlanır və müridlər günəş batana qədər tövbə və zikrlə məşğul olurlar. Axşam namazından sonra iftar üçün isti

su gətirilir, müridlər bununla orucunu açır və bundan sonra su verilmir. Sonra qara darıdan xəlvət şorbası verilir. Bütün xəlvət əhli bu şorbanı içdikdən sonra hərarəti azaltmaq üçün kiçik bir qarpız ya da ayran verilə bilər. Yeməkdən sonra Qurani Kərimdən bir surə, ya da bir neçə ayə oxunur. Ayaqda səf tutub üç dəfə təkbir gətirilir, sonra oturulub gecə yarısına qədər zikrulla ilə məşğul olunur. Bu əsnada "hikmət" adı verilən ilahilər oxunur. Sonra saçlar kəsilir və xəlvətxananın dörd tərəfinə doğru təkbir gətirilir. Bundan sonra zikrlə məşğul olunur. Şam sönənə qədər bir neçə saat istirahət edilir və görülən yuxular şeyxə yozdurulur.

Xəlvət, gecə-gündüz bu şəkildə qırx gün davam edir. Qırx günün sonunda mətbəxdə çalışanlar digərlərindən əvvəl xəlvətxanadan çıxır və qurban kəsirlər.

Bu qurbanların qanlarını və sümüklərini gömərək gizləmək adət halını almışdır. Kəsilən qurbanların boğazları kabab edilərək soyuq su və ya ayranla xəlvət əhlinə verilir. O gecə sufilər evlərində istirahət edir və ertəsi gün sübh namazında dua və zikrlərlə xəlvətin tamamlandığı elan edilir.

Söhbət

Bəzi Yasəvi şeyxləri təsəvvüfi və əxlaqi söhbətin əhəmiyyətini vurğulamaq məqsədilə "Namazın qəzası olar, amma söhbətin qəzası olmaz" demişlər. Qafil insanların, hətta bu qafil insanlara aid əşyaların belə sufilərin mənəvi rahatlıq halını pozacağına inanırdılar. Rəvayətə görə, Xoca Əhməd Yasəvi

söhbətində gözlənilən feyz və rahatlıq halı ortaya çıxmayanda müridlərinə təkkəni araşdırmalarını söyləmiş, qafil bir şəxsin çəliyini təkkədə unutduğunu görmüş, yalnız bu çəlik çölə çıxarıldıqdan sonra feyzli söhbət edə bilmişdir.

Xələflik

Təsəvvüf təlimini tamamlayan Dərviş, xalqı irşada yönəltmə səlahiyyəti, yəni xələflik (icazə) alır və xələf olurdu. Yasəvilikdə icazə və xələfliyin simvolu kimi bu şəxsə şeyx tərəfindən bir əsa hədiyyə edilirdi. Çobanın qoyunları əsa ilə otardığı və qurdlardan qoruduğu kimi, xələf olan şəxsin də mənəvi tərbiyəsi ilə məşğul olduğu şəxsləri təlimdən keçirməsi və nəfsin tələlərindən qoruması nəzərədə tutulurdu. Təsəvvüfi təlim mərtəbələrini tamamlamayan müridə xələflik verilməsi qəbul edilməzdi. Bu mərtəbələri aşdıqdan sonra da daxilində təkəbbür hissinin qalıb-qalmadığını anlamaq üçün bəzən boynuna bir səbət asılır və bir müddət dilənçilik etməsi tələb edilirdi. Xələflik əsası alan şəxsin yüksək əxlaqa sahib olması və Yasəviliyin piri Xoca Əhməd Yasəvini duada unutmaması tələb olunurdu.

Xidmət

Xoca İshaq ibn İsmayıl Atanın qələmə aldığı “Hadiqatül-Arifin”in üçüncü bölməsi şeyx və şeyxlik haqqındadır. Bu bölmədə “şeyxlik, xalqı Haqqa dəvət etməkdir”, “bütün insanlara qarşı şəfqətli olmaqdır” kimi ifadələr işlədilir. İsmayıl Atadan

soruşurlar: "Xalqı Haqq Təalaya çatdıran neçə yol var?" Belə cavab verir: "Varlıqdakı bütün zərrələrin sayı qədər yol vardır. Amma bir müsəlmanı rahatlatmaq və ona faydalı olmaqdan daha yaxın və daha yaxşı bir yol yoxdur."

Nəticə etibarilə, Xoca Əhməd Yasəvi, şerləri, fikirləri və əsərləri ilə Orta Asiyada İslamın əxlaq və mənəviyyatının yayılmasında mühüm xidmətləri olmuş bir Allah dostudur. Hikmət tərzində olan şerləri qısa zamanda Anadoluya qədər gəlib çatmışdır ki, Yunis Əmrənin "Mənə səni gərək səni" nəqarətli şeri də, Yasəvinin "Məngə sən ok gərək sən" (Mənə sırf sən gərəksən) şerinin məna və forma baxımdan bir növ təkrarı kimidir. Osmanlıda xüsusilə Nəqşibəndilərə aid özbək təkkələrində "Divan-i Hikmət"dən bəzi şerlərin ilahi tərzində oxunduğu bilinir. Osmanlı son dövründə Nəqşibəndi-Xalidi şeyxlərindən Hacı Həsən Şükrü Əfəndi (ölümü 1327/1909) tərəfindən bəzi hikmətlər Cığatay türkcəsindən Osmanlı türkcəsinə çevrilmiş və "Tərcümeyi Divani Əhmədi Yasəvi" adı ilə nəşr edilmişdir (İstanbul 1327/1909). Bu vəziyyət Əhməd Yasəvinin Orta Asiyadan minlərlə kilometr uzaqlarda belə əsrlərlə unudulmadığını və fikirlərindən istifadə edildiyini göstərir.

Yasəvinin hikmət tərzində şerləri əsrlərdən bəri Qazax bozqırlarında əks-səda tapdığı kimi, Özbək kəndlərində və Qırğız çadrlarında da təkrarlanmışdır. Özbəklər çayxanalarında Yasəvi hikmətləri oxuyanlara "Yasəvixan" adını vermişlər, bu hikmətlər xüsusilə Fərqanə vadisində qadınlar arasında da oxunmuşdur.

Qırğızların "Divan-i Hikmət"i və Hakim Atanın şerlərini özündə ehtiva edən "Bakırqan Kitabı"nı uşaqlarına oxuduqları bilinir. Axirətdə Sırat Körpüsündə Əhməd Yasəvinin Qırğızlara yardım edəcəyi şəklində xalq inancı da Yasəviliyin Qırğızlar üzərindəki təsirini göstərir. Bu gün Qazaxıstanın Türküstan (qədim adı Yəsi) şəhərində toy edən bəy və gəlinlərin Əhməd Yasəvi türbəsinə gələrək dua etmələri belə bu böyük könül insanının əsrləri aşan təsirinin bir göstəricisidir.

BİBLİOQRAFİYA

Akar, Metin, *Taykazan*, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Ankara 2017

Babadjanov, Bakhtiyar, "Une Nouvelle Sourcesur les Rituels de la Tariqa Yasawiyya: LeRisala-yi Dhikr-i Sultan al-Arifin", *Journal of theHistory of Sûfîsm*, 3 (2001), s. 223-228.

Bice, Hayati, Ahmed Yesevi, İstanbul 2011.

Buhari, Seyyid Zinde Ali, *Semerâtü'l-meşâyıh*,Taşkent, Özbekistan Fenler AkademisiBiruni Şarkiyat Enstitusu Ktp., nr. 1336, vr.1a-291b.Buhari, Şeyh Hudaydad b. Taş Muhammed,*Bustânü'l-muhibbîn* (nşr. B. M. BabacanovM. T.Kadırova), Türkistan 2006, s. 222-224.

Candarbek, Zikiriya, Nasab-nama *NuskalarıCane Turki Tarihı*, Almatı 2002.

DeWeese, Devin, *Islamization and NativeReligion in the Golden Horde. Baba Tükles and*

Conversion to Islam in Historical and Epic Tradiion, Pennsylvania 1994, s. 567-573.

Eyni müəllif, "The Masha'ikh-i Turk and theKhojagan: Rethinking the Links Between the

Yasavi and Naqshbandi Sufi Traditions", *Journalof Islamic Studies*, VII/2 (1996), s. 180-207.

Eyni müəllif, "The Yasavi Order and PersianHagiography in Seventeenth-Century Central

Asia", *The Heritage of Sûfîsm III: Late ClassicalPersianate Sûfîsm*, Oxford 2000, s. 389-414.

Eyni müəllif, "Yasaviya", *İslâm na TerritoriiBıvşey Rossiyskoy İmperii*, Moskova 2003, fasikul:4, s. 35-38.

Eraslan, Kemal, "Ahmed Yesevi", *TDV İslâmAnsiklopedisi*, İstanbul 1989, II, 159-161.

Hakim Ata, *Bakırgan Kitabı*, Kazan 1884.

Hoca İshak b. İsmail Ata, *Hadîkatü'l-ârifîn*,Taşkent, Özbekistan Fenler Akademisi Biruni Şarkiyat Enstitusu Ktp., nr. 11838, vr. 1b-131a.

Hazini, Ahmed b. Mahmud, *Cevâhiru'l-ebrârmin emvâci'l-bihâr*, İstanbul Universitesi Ktp.,
TY, nr. 3893, vr. 15a17b, 25b-26a.
Huseyni, Muhammed Şerif, *Huccetü'z-zâkirînli-reddi'l-münkirîn*, Suleymaniye Ktp., Reşid
Efendi, nr. 372, vr. 1b-203b.
Kaya, Onal, *Tezkire-i Hakîm Ata: Bir YesevîDervîşinin Menkabevî Hayatı*, Ankara 2007.
Kenjetay, Dosay, *Hoca Ahmet Yesevî'nin DüşünceSistemi*, Ankara 2003.
Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*,Ankara 1981.
Mevlana Safiyyu'd-din, *Neseb-nâme Tercümesi*(hzr. Kemal Eraslan), İstanbul 1996.
Muminov, Aşirbek ve diğerleri, *İslamizatsiyai Sakralnıe Rodoslovnıe v Sentralnoy Azii*, Almatı2008, II, 188-193.
Rafiu'ddin, SeyfuddinNadirhan Hasan,"Hazini'nin Camiu'l-Murşidin Adlı Eseri Hakkında",*Tasavvuf: İlmî ve Akademik AraştırmaDergisi*, V/12 (2004), s. 159-166.
Safi, Ali b. Huseyin, *Reşehât-ı Aynü'l-hayât*(thk. Ali Asgar Mu'iniyan), Tahran 2536/1977, I, 17-34, 97, II, 370-372.
Sıddiki, Muhammed Alim, *Lemehât min nefehâti'l-kuds* (nşr. M. Nezir Rancha), İslamabad1986.
Tekcan, Munevver, *Hakîm Ata ve BakırganKitabı*, Selcuk Un. Sosyal Bilimler Ens. Konya
1997 (yayımlanmamış doktora tezi).
Tosun, Necdet, "Yeseviliğin İlk DönemineAid Bir Risale: Mir'atu'l-kulub", *İLAM Araştırma*
Dergisi, II/2 (1997), s. 41-85.
Eyni müəllif."Ahmed Yesevi'nin Menakıbı",İLAM Araştırma Dergisi, III/1(1998), s.73-81.
Eyni müəllif. "Yeseviyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*,İstanbul 2013, c. 43, s.487-490.
Yesevi, Ahmed, *Dîvân-ı Hikmet* (nşr. R. İsmailzade,K. Kari, G. Kambarbekova), Tahran2000.
Zernuki, Sufi Muhammed Danişmend,*Mir'âtü'l-kulûb*, İsvec, Uppsala Universitesi Ktp.,nr. 472, vr. 158b-177a.

HİKMƏTLƏR

١

عشقنک قیلدي شیدا مېني جمله عالم بیلدي مېني
قایغوم سینسین تونی کوني مېنکا سینوق کرکسن
اوچماخ کرم جولان قیلام نه حورلارغه نظر قیلام
آني موني مین‌نه قیلام مینکا سینوق کرکسن

٢

قول خواجه احمد زاهد بولمه عاشق بولکیل
بو یوللارده بي‌باک یورمه صادق بولکیل
لیلي مجنون فرهاد شیرین وامق بولکیل
عاشق بولمای حق دیدارین کورسه بولماس

٣

اون سیکیز مینک عالمغه سرور بولغان محمّد
اوتوزاوچ مینک اصحاب‌غه رهبر بولغان محمّد
یلانکاچ آچلیق‌غه قناعت لیغ محمّد
عاصي جافي امت‌غه شفاعت لیغ محمّد

٤

هر کیم امّت من دیسه رسول ایشین قویمسه
شفاعت کوني بولسه محروم قویمس محمّد
تنکري تعالي سوزین رسول الله سنتین
اینانماکان امتین امت دیمس محمّد

1

Eşqin şeyda qıldı məni, cümlə aləm bildi məni.
Gecə-gündüz qayğım Sənsən, mənə Sən gərəksən Sən.
Nə cənnətinə girim, nə huriləri görüm,
Onu bunu neynirəm, mənə Sən gərəksən Sən.

2

Qul Xoca Əhməd! Zahid olma, aşiq ol,
Bu yollarda yalnız olma, sadıq ol.
Leyli- Məcnun, Fərhad-Şirin, Vamiq ol.
Eşq olmadan Haqq cəmalın görsə olmaz.

3

On səkkiz min aləmə rəhbər olan Məhəmməd!
Otuz üç min əshabəyə rəhbər olan Məhəmməd!
Çılpaqlıq və aclığa qənaətli Məhəmməd,
Asi, cafi ümmətə şəfaətli Məhəmməd!

4

Hər kim " Ümmətim" dese, Rəsul işin qomasa,
Şol şəfaət günü olsa, məhrum etməz Məhəmməd.
Haqq Təala sözünə, Rəsulun sünnətinə,
İnkarçı ümmətinə, ümmət dəməz Məhəmməd.

٥

بیزدن درود بسیار یا مصطفي محمّد
تحیات بي شمار یا مصطفي محمّد
امتیدین بولغانلار شفاعتین قولغانلار
اهل بهشت بولغانلار یا مصطفي محمّد

٦

کورکان زمان اینانکان ابابکر صدیق دور
اوستون یولوب تیانکان ابابکر صدیق دور
ایکنچي‌سي یار بولغان عدالت‌لیغ عمردور
مؤمن‌لیغ‌ده یار بولغان عدالت‌لیغ عمردور

٧

اوچونجي دوستي یار بولغان عثمان با حیادور
هر نفس‌ده یار بولغان عثمان با حیادور
تورتونچي‌سي یار بولغان شیر خدا علي‌دور
هم معراجده یار بولغان شیر خدا علي‌دور

٨

قیده کورسنک کونکلي سنوق مرهم بولغیل
انداغ مظلوم یولده قالسه همدم بولغیل
روز محشر درکاهي کا محرم بولغیل
ما و من‌لیک خلایقدن قاچتیم منا

5

Bizdən Sənə sonsuz salam, Ya Məhəmməd Mustafa!
Saysız dualar, sənə, Ya Məhəmməd Mustafa!
Onun ümmətindən olan, şəfaətlərini alan,
Onlar əhli cənnət olan, Ya Məhəmməd Mustafa!

6

Gördüyü an inanan, Əbu Bəkri Siddiqdir.
Üstün olub dayanan, Əbu Bəkri Siddiqdir.
İkincisi dost olan ədalətli Ömərdir.
Möminlikdə dost olan ədalətli Ömərdir.

7

Üçüncü dost yar olan, həya sahibi Osman.
Hər nəfəsdə yar olan, həya sahibi Osman.
Dördüncüsü dost olan, Haqq arslanı Əlidir.
Həm miracda yar olan, Haqq arslanı Əlidir.

8

Harda görsən könlü qırıq, qoş da ona mərhəm ol.
Şöylə məzlum yolda qalsa, yalnız qoma yoldaş ol.
Məhşər günü Ol İlahın, dərgahına yaxın ol.
"Mən, mən!" deyib mənlik güdən kəslərdən qaçdım mən.

۹

غریب فقیر یتیم‌لارني رسول سوردي
اوشال تونی معراج چیقیب دیدار کوردي
قایتیب توشوب غریب فقیر حالین سوردي
غریب‌لارني ایزین ایزلاب توشتوم منا

۱۰

سنت ایرمیش کافر بولسه بیرمه آزار
کونکلی قاتیغ دل آزاردین خدا بیزار
الله حقي آنداغ قل‌غه سجّین طیار
دانالاردین ایشتیب بو سوز ایدیم منا

۱۱

اي کونکل قیلدینک کناه هرکز پشیمان بولمادینک
صوفي مین دیب لاف اوروب طالب جانان بولمادینک
حیف عمرونک اوتي بیر لحظه کریان بولمادینک
صوفي نقش بولدونک ولي هرکز مسلمان بولمادینک

۱۲

بیلمادیلار ملالار انا الحقني معني سین
قال اهلي کا حال علمین حق کورمدي مناسب
روایت‌لار بیتیلدي حالین آني بیلمادي
منصور دیک اولیاني قویدیلار دارغه آسیب

9

Qərib, fəqir, yetimlərin, Rəsul əhvalını sordu.
Ol gecə Miraca çıxıb Haqqın Camalını gördü.
Miracından döndüyündə, fəqirlərin halın sordu.
Qəriblərin izin sürüb, bu yollara düşdüm mən.

10

Sünnətdir kafir də olsa, incitmək qüsur, günah!
Qatı qəlbli, könül qıran, səndən şikayətçidir Allah!
Haqq şahiddir belə qula, yeri siccindir maşallah!
Duydum bunu alimlərdən, söyləyirəm belə mən.

11

Ey könül günah işlədin, əsla peşman olmadın,
Sufiyəm deyib laf edərsən, yarın talibi olmadın.
Yazıq, gəldi-keçdi ömrün, bir an giryan olmadın,
Sufi məşrəb oldun ama, yazıq Müsəlman olmadın.

12

Bilmədilər mollalar "Ənəl-Haqq"ın mənasını,
Zahir əhlinə, hal elmi haqq görmədi münasib.
Rəvayətlər yazılınca, onun halın bilmədi,
Mənsur kimi bir vəliyi darağacına asıb.

١٣

عالم مین دیب کتاب اوقور معني اوقماس
کوب آیت نینک معنیسینی هرکز بیلماس
تکبر من منلیکنی دینی توتماس
عالم ایرماس جاهل تورور دوستلاریما

١٤

ارادتسیز اجازتسیز مرشد بولماس
طریقتنینک یوللارینی هرکز بیلماس
مبتدعدور ارادتکا لایق ایرماس
آنداغلاردین یراغ یراغ قاچماق کیراک

١٥

بیشک بیلنک بو دنیا برچه خلقدین اوتارا
اینانمکیل مالینکا بر کون قولدین کیتارا
آتا آنا قرینداش قیان کیتي فکر قیل
تورت آیاغلیغ چوبین آط بر کون سنکا یتارا

١٦

اي دوستلاریم اولسام مین بیلمام که حالیم نه بولور
کورکه کیریب یاتسام مین بیلمام که حالم نه بولور
ایلتیب لحدکا قویسه لار ارقهغه باقماي یانسه لار
سوروغ سؤالیم سورسه لار بلمام که حالیم نه بولور

اي قول احمد سین بوکون قیلغیل عبادت تون کون
دیما کیل عمروم دور اوزون بیلمام که حالیم نه بولور

13

Alimәm deyәr kitab oxur mәnasını heç bilmәz,
Quran ayәlәrini idrak edәmәz, bilmәz,
Tәkәbbürә әsir olar, Haqq yoluna әrәmәz,
A lim deyil cahildir, bildirişdir dostlarıma!

14

İradә, icazәsiz mürşid olmaz.
Tәriqәt yollarını әsla bilmәz.
Naşı iradәyә layiq olmaz,
Bunlardan künc-bucaq qaçmaq gәrәkdir.

15

Şüphәsiz bilin ey dostlar! Dünya xalqdan geçәr bir gün.
İnanma sәltәnәtinә, mütlәq әldәn gedәr bir gün.
Atan, anan, bacı-qardaşın hara getdi bir düşün,
Dörd ayaqlı taxtadan at, sәni dә aparar bir gün.

16

Ölsәm men ey dostlarım! Nә olar bilmirәm halım?
Qәbrә girib yatsam mәn, nә olar bilmirәm halım?
Götürüb qәbrә qoysalar, arxaya baxmadan dönsәlәr,
Sorğu-sualım sorsalar, bilmirәm ki halım nә olar?
Ey Xoca Әhmәd bu gün, qıl itaәti hәr gün,
Zәnn etmә ömrüm uzun, halım necә olar mәnim?

۱۷

هو حلقه سي قورولدي اي درويشلار كيلينگلار
حق سفره‌سي يايلدي آندين اولوش آلينگلار
قال علمني اوقوبان حال علمي‌كا ييتيبان
يوقلوق ايچره ياتيبان بارليق‌لاردين آلينگلار

۱۸

نه خوش تاتليق حق يادي سحر وقتي بولغانده
بالدين سچوک هو آتي سحر وقتي بولغانده
سحر وقتي تورغانلار جانين فدا قيلغانلار
عشق اوتيده كويگانلار سحر وقتي بولغانده

۱۹

عاصي جافي قلونگ كيلدي دركاهنگ‌كا
قولوم توتوب يولغه سالكيل انت الهادي
ايرگ‌ليک قادر ييغلاب كيلديم باركاهنگ‌كا
قولوم توتوب يولغه سالكيل انت الهادي

۲۰

كناهم باره باره حدين آشتي
قيامت كون ميني شرمنده قيلمه
باشيم ياستوقده و جانيم كيترده
تنيم باريب لحد ايچره ياتارده
صراط اتليق كذاركاه‌دين اوتارده
قيامت كون ميني شرمنده قيلمه

17

"Hû!" xalqası quruldu, ey dərvişlər gəlin siz
Haqq süfrəsi açıldı, gəlin qismət alın siz.
Dil elmini oxuyan, hal elminə yetişər,
Yoxluq içinə dalıb, varlıqlardan alın siz.

18

Haqqın zikri nə xoşdur, səhər vaxtı olanda.
Baldan şirin "Hû!" adı, səhər vaxtı olanda.
Səhər vaxtı qalxanlar, can fəda eyləyənlər,
Eşq odunda yanarlar, səhər vaxtı olanda.

19

Asi, günahkar qulun gəldi, Ey Rəbbim dərgahına.
Əlimi tut, yolum göstər ki; "Əntəl-Hadi".
Ağlayaraq gəldim mən, Rəbbim barigahına,
Əlimdən tut, yolun göstər ki; "Əntəl-Hadi".

20

Günahım çox, hədsiz, çoxaldı, həddi aşdı.
Qiyamət günü məni, utandırma Allahım!
Günahkar başım yasdıqda, can bədəndən çıxarkən,
Cəsədim məzar içrə, sənə təslim yatarkən,
Sırat adlı körpüdən, kərəminlə geçərkən,
Qıyamət günü məni, utandırma Allahım!

٢١

خوش قدرتليغ پروردکار بير و باريم
قولوم توتوب يولغه سالکيل انت الهادي
ذاتي اولوغ رحمن ايکام هم جباريم
قولوم توتوب يولغه سالکيل انت الهادي

٢٢

انت الهادي انت الحقني ذکري دلده
بيلماس نادان ذکرين ايتيب ظاهر تيلده
مين مين ديکان شيخ زمان آب و گيلده
قولوم توتوب يولغه سالکيل انت الهادي

٢٣

انت الهادي انت الحقني ذکري اولوغ
حق ذکريني ورد ايلاکان کونکلی سنوغ
ورد ايلامای شيخمين ديسه جايي تموغ
قولوم توتوب يولغه سالکيل انت الهادي

٢٤

راحت تاشلاب جان محنتين خوشلاکانلار
سحرلارده جانين قيناب اشلاکانلار
هاي هوس ما و مين‌ني تاشلاکانلار
چين عاشق‌دور هرکز آني يالغاني يوق

21

Xoş qüdrəti olan Allah, buyurur ki; Təkəm varam.
Əlimdən tut, yolum gösder Rəbbim ; "Əntəl-Hadi".
Zatı Uca olan mənəm, həm Rəhman həm Cabbaram.
Əlimdən tut, yolun göster, Allahım ; "Əntəl-Hadi".

22

"Əntəl-Hadi, Əntəl- Haqq" tamam eylə qəlb zikrində.
Cahillər bilməz, anlamaz, zikri edər zahir dildə.
Mənim deyən vaxtın şeyxi, yer altında abu kildə.
Əlimdən tut, yolum göster Rəbbim ; "Əntəl-Hadi".

23

"Əntəl-Hadi, Əntəl- Haqq"ın, zikri uca və uludur.
Haqq zikrini vird eyləyən, könlü qırıq və doludur.
"Şeyxim" deyib virdi yoxsa, yolu cəhənnəm yoludur.
Əlimdən tut, yolum göstər Rəbbim ; "Əntəl-Hadi".

24

Rahatını tərk edib, qaçmağa başlayanlar,
Səhərlərdə canını, incidib çalışanlar,
Hay u həvəs, mən mənlik tərkinə alışanlar,
Bunlar gerçək aşiqdir, sözümün yalanı yok!

۲۵

عشق دردیني بي دردلارکا ایتیب بولماس
بو یوللارني عقبه سي کوب اوتوب بولماس
عشق کوهرین هر نامردکا ساتیب بولماس
بي خبرلار عشق قدریني بیلکاني یوق

۲٦

عشقه توشتونک اوتقه توشتونک کویوب اولدونک
پروانه‌دیک جاندین کیچیب اخکر بولدونک
دردکا تولدونک غم‌کا تولدونک تیلبه بولدونک
عشق دردیني سورسنک هرکز درماني یوق

۲۷

زاهد بولمه عابد بولمه عاشق بولکیل
محنت تارتیب عشق یولیده صادق بولکیل
نفسني تیفیب درکاهي‌غه لایق بولکیل
عشق سیزلارني هم جاني یوق ایماني یوق

۲۸

اولوغ کیچیک یارانلاردین ادب کیتي
قیز و ضعیف جوانلاردین حیا کیتي
الحیاء من الایمان دیب رسول ایتي
حیاسیز قوم عجایب‌لار بولدي دوستلار

25

Eşq dərdini, dərtsizə söyləyib geçmək olmaz,
Bu yolun əngəli çox, keçdim deməklə olmaz,
Eşq dərdini namərdə, sattım deməklə olmaz,
Xəbərsiz olanların, eşq qədrin bildiyi yox!

26

Sən eşqə düşdün isə, atəşə düşdün öldün,
Pərvanə kimi candan, keçib qor atəş oldun,
Dərdü qəm ilə doldun, elə saraldın, soldun.
Eşq dərdi nədir, sorsan, əsla dərmanı yoxdur.

27

Zahidü abid olsan, gəl sən Haqqa aşiq ol!
Sıxıntı çək eşq yolunda, sən Rəbbinə sadiq ol!
Nəfsini təp və söndür, dərgahına layiq ol!
Eşqi olmayanların canı yox, imanı yox!

28

Gənç- ixtiyar kişilərdən ədəb getdi,
Qızlardan- qadınlardan həya getdi,
“Əl- hayau minəl- iman” Rəsul dedi,
Həyasız xalq qərib oldu dostlar.

۲۹

عاقل ایرسنک غریب‌لارني کونکلین آوله
مصطفي‌دیک ایل‌ني کیزیب یتیم کاوله
دنیا پرست ناجنس‌لاردین بویون تاوله
بویون تاولاب دریا بولوب تاشتیم منا

۳۰

غریب فقیر یتیم‌لارني هر کیم سورار
راضي بولور اول بنده‌دین پروردکار
اي بي خبر سن بیر سبب اوزي اسرار
حق مصطفي پندین ایشتیب ایدیم منا

۳۱

محمّد ایدیلار هر کیم یتیم‌دور
بیلینک‌لار اول میني خاص امتیم‌دور
یتیم‌ني کورسنکیز آغریتمنکیزلار
غریب‌ني کورسنکیز داغ ایتمنکیزلار

۳۲

تونلار یاتیب ایومس تلاوت لیغ محمّد
غریب بیرله یتیم‌غه مروّت لیغ محمّد
یولدین آزغان گمراه‌غه هدایت لیغ محمّد
مهم توشسه هر کیمکا کفایت لیغ محمّد

29

Ağıllısan sən ey nəfsim! Qəriblərin könlün ovla.
Rəsulullah kimi gəzib, diyar diyar yetim ara.
Sən qəti iltifat etmə, dünyapərəst soysuzlara.
Üz çevirib dərya oldum, nəhr olub daşdım mən.

30

Fəqir, qərib, yetimlərin, hər kim ki halını sorar,
Razı olar o qulundan, rəhim olan pərvərdigar,
Ey bixəbər sən səbəbsən, Hadi olan himayədar!
Haqq Mustafa öyüdünü, eşidib söylədim mən.

31

Məhəmməd dedi ki ; " Hər kim yetimdir,
Bilin o mənim xas ümmətimdir.
Yetimi görüncə incitməyin,
Qəribi görüncə pisləməyin."

32

Gecələri uyumaz, tilavətli Məhəmməd,
Qərib ilə yetimə mürüvvətli Məhəmməd!
Yoldan çıxan qullara hidayətli Məhəmməd,
Möhtac olan hər kəsə, kifayətli Məhəmməd!

۳۳

توني كوني اوخلاماي هو ذكريني ايتقانلار
ملائکلار همراهي عرشني اوستيده كوردوم
خير سخا قيلغانلار يتيم كونكلين آلغانلار
چهار يارلار همراهي كوثر لبنده كوردوم

۳٤

اهل دنيا خلقميزده سخاوت يوق
پادشاه‌لارده وزيرلارده عدالت يوق
درويشلارني دعاسيده اجابت يوق
تورلوک بلا خلق اوستيغه ياغدي دوستلار

۳۵

رسول ايدي صحابه‌لار بجيل بولونک
آخرت‌قه اولاندوق سيزانوق بيلينک
روزه توتونک نماز اوقونک زكوة بيرينک
جهنمدين اوزني آزاد قيلماق اوچون

۳٦

بعضي كيشي نماز قدرين قاچان بيلور
هر نمازده ايمان باشدين تازه بولور
صلوة ديسه غافل باشين بوركاب اويور
غافل‌ليق دين عمرين ييل‌كا ساتار بولغاي

33

Gecə-gündüz yuxusuz "Hû!" zikrini söyləyən,
Mələklərinə yoldaş, Ərşin üstündə gördüm.
Comərdlik eyləyəni, yetim könlü alanı,
Cahar-yarlar yoldaşı, kövsər başında gördüm.

34

Əhli dünya xalqımızda səxavət yox,
Padişah və vəzirlərdə ədalət yox,
Dərvişlərin duasına icabət yox,
Cürbəcür bəla xalq üstünə yağdı dostlar.

35

Rəsul dedi; "Əshabəm səssiz olun!,
Axirətə gedirəm siz bilin,
Oruc tutub, namaz qıl, zəkat verin.
Cəhənnəmdən özünüzü azad için."

36

Cahil kimsə namazın, qədrini hardan bilsin,
Hər namazda imanı, yenidən təzələnsin,
" Əs-salat..." desə qafil, necə məna anlasın?
Qəflət dolu ömrünü, yelə satar olmalı.

۳۷

بو یوللارده خارلیق زارلیق درکار ایرمیش
تسبیح تهلیل روزه نماز بیکار ایرمیش
یالغانچیدین خدا رسول بیزار ایرمیش
یالغان نماز ریالارني تاشلاسام مین

۳۸

چین کونکلده نماز قیلغیل خدا بیلسون
خلق ایچنده رسوا بولغیل عالم کولسون
تفراق صفت خارلیق تارتقیل نفسنک اولسون
همت بیرسنک نفسیم ییغیب یغلاسام مین

۳۹

روزه توتوب نماز اوقوب توبه قیلغان
سحر توروب الله تیو قولوق قیلغان
مشایخلار خدمتيني تمام قیلغان
آنداغ قوللار حق دیدارین کورار ایرمیش

٤۰

الکذاب لا امتي دیدي بیلینک محمّد
یالغانچیلار قوميني امّت دیمس محمّد
توغري یورکان قولیني حقني ایزلاب یوليني
راست یورکان قولیني امت دیکاي محمّد

37

Xorlanan və ağlayan zərər etməz,
Sadə namaz, təsbih, oruc kar etməz.
Yalançıdan Rəsulullah həzz etməz,
Riyakarca namazı tərk etsəm mən.

38

Tam qalbinlə namaz qıl, Allah bilsin,
Xalq içində rüsvay ol, aləm gülsün,
Torpaq kimi xor görül, nəfsin ölsün,
Himmət et, nəfsim yenib ağlayım mən.

39

Oruc tutub namaz qıl, Rəbbinə tövbə eylə,
Səhərlərdə qalxaraq, Mövlaya qulluq eylə,
Şeyxlərin xidmətini nöqsansız tamam eylə,
Bu qullar Haqq camalın, seyr edər, görər imiş.

40

" Əl- kəzzabu la ümməti." Dedi, bilin Məhəmməd,
Yalançılar qövmünə, ümmət deməz Məhəmməd.
Doğru gedən quluna, arayıb Haqq yoluna,
Doğru yürüyən quluna, ümmətim deyər Məhəmməd.

٤١

غافل‌لارکا دنیا کیراک عاقل‌لارغه عقبي کیراک
واعظ‌لارغه منبر کیراک مینکا سینوق کرکسن
خواجه احمد منم آتم توني کوني ینار اوتم
ایکي جهانده امیدیم مینکا سینوق کرکسن

٤٢

تعالي الله عاشق‌لارکا بیردي عشقین
شاکر بولوب اورتاب یانیب کویدوم منا
ایکي عالم کوزلاریمغه خشخاش دانه
کورونمدي یالغوز حقني سویدوم منا

٤٣

قل هو الله سبحان الله دین قمچي‌سي
روزه نماز تسبیح تهلیل حق ایلچي‌سي
پیر مغان طالب‌لارني یول باشچي‌سي
قولوم توتوب یولغه سالکیل انت الهادي

٤٤

پیر مغان نظر قیلسه بیرکاي دوا
هاي هوس ما و من‌لیک بولغاي ادا
آندین سونکره شیطان لعین سیندین جدا
تار لحدده ایمان برلان یاتي بولغاي

41

Qafillərə dünya gərək, aqillərə axirət gərək,
Vaizlərə kürsü gərək, mənə Sənsən gərək Sen
Xoca Əhməd mənim adım, gecə-gündüz yanar odum,
İki cahanda ümüdüm, mənə Sənsən gərək Sən.

42

Rəbbim, aşiqlərə verdi eşqini,
Şükr edib tutuşdum, yandım mən belə.
İki cahan gözümdə xaşxaş dənəsi,
Görünmədi, Haqqı sevdim mən belə.

43

"Qul huvəllah, Sübhanəllah" bu dinin qamçısıdır.
Oruc, namaz, təsbih, təhlil, Haqqın əziz elçisidir.
Piri Kamil taliblərin, yol göstərən keşikçisidir.
Əlimdən tut, yolun göstər ki ; "Əntəl-Hadi".

44

Piri Kamil nəzər etsə olar dəva,
Hayu həvəs, mən mənlik olar əda,
Lain şeytan olar səndən də cüda,
Dar qəbirdə iman ilə yatmış olmalı.

٤٥

اون سیکز مینک عالمده حیران بولغان عاشقلار
تابمای معشوق چراغین سرسان بولغان عاشقلار
هردم باشي اورگولوب کوزي حلقه تیلمروب
هو هو تیو جورکولوب کریان بولغان عاشقلار

٤٦

کویوب یانوب کل بولغان عشقیده بلبل بولغان
کیمني کورسه قول بولغان مردان بولغان عاشقلار
یول اوستیده خاک بولغان سینه‌لاري چاک بولغان
ذکرین ایتیب پاک بولغان نالان بولغان عاشقلار

٤٧

عزت اکرام قرآن‌ني بجا کیلتورمسام
بي ادب‌لیک بي ابالیغ میندین اوتسه عفو قیل
حضرتینکده من کبي قولني خطاسي کوب ایرور
رو سیاه‌لیک هر خطالار میندین اوتسه عفو قیل

٤٨

بهشت دوزخ تلاشور تلاشمقده بیان بار
دوزخ ایتور من آرتوق منده فرعون هامان بار
بهشت ایتور نه دیرسین سؤزني بیلماي ایتورسین
سینده فرعون بولسه منده یوسف کنعان بار

45

On sekkiz min aləmdə, heyran olan aşiqlər,
Sevgilinin nurundan sərsəm olan aşiqlər.
Hər an başı dönərək, gözü xalqa çevirib,
"Hu, hu!" deyə qovrulub, giryan olan aşiqlər.

46

Tutuşub da kül olan, eşqindən bülbül olan,
Kimi görsə qul olan, mərdan olan aşiqlər.
Yollarda torpaq olan, sinəsi parçalanan,
Zikrin edib pak olan, nalan olan aşiqlər.

47

O Quranın izzətini mən yerinə gətirməzsəm,
Ədəbsizlik, həyasızlıq məndən oldusa əfv eylə.
Həzrətinə qarşı xətam, görüb, anlayıb bilməzsəm,
Üz qarası bu xətalar, məndən gəldisə əfv eylə.

48

Cənnət cəhənnəm çəkişir, çəkişmədə bəyan var.
Cəhənnəm deyər; "Mən üstünəm, məndə Firon, Haman var.
Cənnət deyər ki ; "Sən nə deyirsən, sözü bilməz söylərsən,
Səndə Firon varsa, məndə Yusif Kənan var."

۴۹

دوزخ ایتور من آرتوق بخیل قول‌لار منده بار
بخیل لارني بویني‌ده اوتلوغ زنجیر کشان بار
بهشت ایتور من آرتوق پیغمبرلار منده بار
پیغمبرلار آلدیده کوثر حور و غلمان بار

۵۰

دوزخ ایتور من آرتوق ترسا جهود منده بار
جهود ترسا آلدیده تورلوک عذاب سوزان بار
بهشت ایتور من آرتوق مؤمن قول‌لار منده بار
مؤمن‌لارني آلدیده تورلوک نعمت الوان بار

۵۱

دوزخ ایتور من آرتوق ظالم قول‌لار منده بار
ظالم‌لارکا بیرورکا زهر زقوم چندان بار
بهشت ایتور من آرتوق عالم قول‌لار منده بار
عالم‌لارني کونکلي‌ده آیت حدیث قرآن بار

۵۲

دوزخ ایتور من آرتوق منافقلار منده بار
منافق‌لاربویني‌ده اوتدین اشکل کشان بار
بهشت ایتور من آرتوق ذاکر قول‌لار منده بار
ذاکرلارني کونکلي‌ده ذکر اللهي سبحان بار

49

Cəhənnəm deyər ; " Mən üstünəm, xəsis qullar məndədir,
Xəsislərin boynunda, ataş, zincir xalqa var."
Cənnət deyər ki ; " Mən üstünəm, peyğəmbərlər məndə var,
Peyğəmbərlər önündə kövsər, huri, qılman var."

50

Cəhənnəm deyər ; " Mən üstünəm, tərsa, cuhud məndə var,
Tərsa, cuhud önündə növbə növ əzab var."
Cənnət deyər ki ; " Mən üstünəm, mömün qullar məndə var,
Mömünlərin önündə növbə növ nemət var."

51

Cəhənnəm deyər: " Mən üstünəm, zalım qullar məndə var,
Zalımlara verməyə zəhər, zaqqum bolluca var."
Cənnət deyər ki ; " Mən üstünəm, alim qullar məndədir,
Alimlərin qəlbində elmi Hədis, Quran var."

52

Cəhənnəm deyər ; " Mən üstünəm, münafiqlər məndədir,
Münafiqlər boynunda ataşdən xaltalar var."
Cənnət deyər ki ; " Mən üstünəm, zakir qullar məndədir,
Zakirlərin könlündə Allah fikri zikri var."

٥٣

دوزخ ایتور من ارتوق بي نمازلار منده بار
بي نمازلار بويني‌ده ييلان بيلان چيان بار
بهشت ایتور من آرتوق دیدار کؤرمک منده بار
دیداريني کورساتورغه رحیم آتلیغ رحمن بار

دوزخ انده تیک توردي بهشت عذريني ايدي
قول خواجه احمد نه بيلدي بيلدور کوچي يزدان بار

٥٤

دنيا اوچون غم يمه حقدين اوزکاني ديمه
کشي مالي‌ني ييمه صراط اوزره توتارا
اهل عيال قرينداش هيچکيم بولمايدور يولداش
مردانه بول غريب باش عمرينک يلديک اوتارا

٥٥

کونکل بيرماي دنياغه شروع قيلماي حرام‌غه
حقني سويکان عاشق‌لار خلايقدين کيچميشلار
حرام يکان حاکم‌لار رشوت آليب يکانلار
اوز بارماقين تيشلابان قورقوب توروب قالميشلار

٥٦

عمريم آخر بولغانده نه قيلغايمن خدايا
جان آلغوچي کيلکاندا نه قيلغايمن خدايا
جان بيرمک‌ني وهمدين عزازيل‌ني زخمي‌دين
شفقت بولمسه سندين نه قيلغايمن خدايا

53

Cəhənnəm deyər ; " Mən üstünəm, namazsızlar məndədir,
Namazsızlar boynunda ilan, əqrəb, çayan var."
Cənnət deyər ki ; " Mən üstünəm, camal görmək məndədir,
Camalın göstərməyə, Rəhim olan Rəhman var."
Cəhənnəm burda durdu, üzr bəyan eylədi,
Xoca Əhməd nə bilər, bildirici Yezdan var!...

54

Dünya üçün qəmli olma, Haqqdan başqasını demə,
Qulların haqqını yemə, sıratda görərsən bir gün.
Arvad-uşaq, dost-tanış, qardaş, heç kimsə olmur yoldaş,
Ağıllı ol sən arxadaş, ömrün gəldi- keçdi bu gün.

55

Könül verməz dünyaya, əl uzatmaz harama,
Haqqı sevən aşiqlər, əhalidən keçmişlər.
Haramzadə hakimlər, neçə rüşvət almışlar,
Öz barmaqlarını, dişləyib də yemişlər.

56

Ömrüm sonaərincə, nə eylərəm Allahım?
Can alıcı gəlincə, nə eylərəm Allahım?
Can vermənin vəhmindən, Əzrailin zəhmindən,
Şəfqət olmazsa səndən, nə eylərəm Allahım?

٥٧

جان بیرمک ایشي دیشوار آسان قیلغیل یا جبّار
سندین اوزکا یوق غمخوار نه قیلغایمن خدایا
جانیم جدا بولغانده تنیم مونده قالغانده
تخته اوززه آلغانده نه قیلغایمن خدایا

٥٨

عاجز بولوب یاتقانده فرشته‌لار کیرکانده
من ربک دیب سورکانده نه قیلغایمن خدایا
ایلتیب کورکا قویغانده یتي قدم یانغانده
سورغوچي‌لار کیرکانده نه قیلغایمن خدایا

٥٩

من ربّک دیب تورغانده قرا کوندور اوشنده
ربینک کمدور دیکانده نه قیلغایمن خدایا
قول خواجه احمد سن بنده نفس ایلکیده شرمنده
محشر کوني بولغانده نه قیلغایمن خدایا

٦٠

خوش غایب دین یتوشتي یخشي سوزوم تبرّک
عاشق بولسنک اي طالب ریاضت‌ده بیلینک بوک
تون کیچه‌لار اوخلامای یاش اورني‌غه قانینک توک
ارسلان بابام سوزلارین ایشیتینکیز تبرّک

57

Can vermək işi zordur, sən asan et Ya Cabbar!
Səndən başqası yoxdur, qəmi yox edən Allahım!
Can bədəndən uçanda, bədən torpaq olanda,
Sal üzrə aldığında, nə eylərəm Allahım?

58

Acizlik içində yatdığımda, mələklər gəldiyində,
"Rəbbin kim?" sorduğunda, nə eylərəm Allahım?
Qəbrə qoyduqlarında, ordan döndüklərində,
Münkəreyn gəldiyində, nə eylərəm Allahım?

59

"Rəbbin Kim?" dediyində, qara gündür o yerdə,
"Rəbbin kim?" sorduğunda nə eylərəm Allahım?
Xoca Əhməd bir quldur, nəfs əlində zəbundur,
Məhşər; şiddətli gündür, nə eylərəm Allahım?

60

Xoş qeybdən yetişdi, gözəl sözüm təbərrük.
Aşiqsənsə ey talib! Riyazətdə belin bük.
Gecələri uyuma, yaş yerinə qanın tök.
Arslan Babam sözlərin, dinləyin təbərrük.

٦١

ارسلان بابام ایدیلار طالبلارده یوق اخلاص
پیرینک حاضر بولغانده نه حاجت خضر و الیاس
پیرغه قدم قویغانده یاد ایتمه غوث الغیاث
ارسلان بابام سوزلارین ایشیتینکیز تبرّک

٦٢

طالب مین دیب ایتورلار والله بالله نا انصاف
نامحرمغه باقارلار کوزلاریده یوق انصاف
کیشي مالین ییورلار چون دللاري ایماس صاف
ارسلان بابام سوزلارین ایشیتینکیز تبرّک

٦٣

پیر خدمتین قیلدوق دیب طالب مین‌دیب یورارلار
ییب حرام حریش‌ني کولباریغه اورارلار
کوزلاریده نمي یوق حلقه ایچره کیرارلار
ارسلان بابام سوزلارین ایشیتینکیز تبرّک

٦٤

ذاکر مین دیب زور اورار چیقماس کوزیدین یاشي
دللاریده غمي یوق ناگه آغریغاي باشي
مکر و حیله قیلورلار معلوم خداغه ایشي
ارسلان بابام سوزلارین ایشیتینکیز تبرّک

61

Arslan Babam buyurdu, Taliblərdə yox ixlas.
Sənin Pirin hazırsa, nə gərək Xızır-İlyas.
Pirə addım atınca, anmayın Qavsul- Qiyas.
Arslan Babam sözlərin dinləyin təbərrük.

62

"Talibəm "deyib söylər, vallah billah yox insaf.
Naməhrəmə baxarlar, gözlərində yox insaf.
Qul haqqını yeyərlər, deyil könülləri saf.
Arslan Babam sözlərin, dinləyin təbərrük.

63

"Pirə xidmət eylədim, talibəm" deyib yürür.
Halal- haram demədən torbasını doldurur.
Gözlərində yaşı yox, özündə təkəbbür-qurur.
Arslan Babam sözlərin dinləyin təbərrük.

64

"Zakirəm" deyər də ağlar, çıxmaz gözündən yaşı.
Könüllərində qəm yox, hər an ağrıya başı.
Hilə belə qurarlar, məlum Xudaya işi.
Arslan Babam sözlərin dinləyin təbərrük.

٦٥

طالب مین‌دیب ایتورلار کونکلیده یوق ذره نور
چین طالب‌ني سورسنکیز ایچي تاشي کوهردور
حقه عیان سرلاري ییمیش‌لاري صفا نور
ارسلان بابام سوزلارین ایشیتینکیز تبرّک

٦٦

صورتلاري صوفي نقش قیامت دین قورقماس‌لار
فسق فجور حاصلي کناه‌لاردین هورکماس لار
ریا تسبیح ایلکینده ییغلاب یاشین توکماس‌لار
ارسلان بابام سوزلارین ایشیتینکیز تبرّک

٦٧

ایرانلارني قیلغان‌لارني قیلالمسنک
پیرسیز یوروب ورد اوراد بیلالماسنک
استعانت تیلاب دعا آلالمسنک
خاص بزرک‌لار سیني نه دیب دعا قیلسون

٦٨

دام تزویر قویوب خلقني یولدین اوردونک
شیخ‌لیغ قیلیب ریا برله دوکان قوردونک
عشرت قیلیب شیطان برله دوران سوردونک
دیداریغه سیني نه‌دیب روا قیلسون

65

“Talibəm” deyər söylənər, könlündə yox zərrə nur.
Gerçək talibi sorsan, içi dışı tam hüzur.
Haqqa açıq sirləri, yedikləri səfa-nur.
Arslan Babam sözlərin dinləyin təbərrük.

66

Görünüşdə sufidir, qiyamətdən qorxmazlar.
Fısq-fücur nə varsa, günahlardan hürkməzlər.
Riya təsbehi əldə, gözyaşını tökməzlər.
Arslan Babam sözlərin dinləyin təbərrük.

67

Ərənlərin etdiyi ibadəti etməzsən,
Pir olmadan yürüyüb, virdü evrad bilməzsən,
Ondan yardım diləyib, duasını almazsan,
Seçkin ulular sənə nə üçün dua eyləsin?

68

Çirkin sözlər sərf edib, xalqı yoldan çıxardın,
Qalxdın;” Şeyxəm!” söylədin, dünyanı Bazar sandın,
Könlünü əyləndirdin, şeytana necə qandın?
Haqq səni camalına nə üçün layiq eyləsin?

٦٩

توبه قیلیب حقه یانغان عاشقلارغا
اوچماخ ایچره تورت اریغده شربتي بار
توبه قیلماي حقه یانماکان غافللارغه
تار لحدده قاتیغ عذاب حسرتي بار

٧٠

اوچماخ ملکین اومان قوللار توبه قیلسون
توبه قیلیب حضرتي‌غه یاوق بولسون
حور قصور غلمان ولدان خادم بولسون
الوان الوان کیار تشریف خلعتي بار

٧١

توبه قیلغان عاشقلارغه نوري ایرور
توني کوني صایم بولسه کونکلي یارور
قچان اولوب کورکا کیرسه کوري کینکرور
اوغان ایذیم رحیم رحمن رحمتي بار

٧٢

نماز روزه توبه اوزره بارغانلارغه
حق یولیغه کیریب قدم قویغانلارغه
اوشبو توبه برله آنده بارغانلارغه
یارلقانمیش قوللار برلان صحبتي بار

69

Tövbə edib, Haqqa yanan aşiqə,
Cənnət içində dörd çeşmədən şərbət var.
Tövbəsizə, Haqqdan qəflət edənə,
Dar qəbirdə sərt bir əzab, ələm var.

70

Cənnəti uman qullar tövbə etsin,
Tövbə ilə, Haqqa qürbət kəsbetsin.
Huri, qılman, vildan xidmətin etsin,
Rəngli libas və şərəf xələti var.

71

Tövbə edən aşiqlərə nur enər,
Gecə-gündüz orucluya hüzur enər,
Öldüyündə onun qəbri genişlər,
Uca Rəbbin ol qula rəhməti var.

72

Namaz, oruc tövbə üzrə varanlar,
Haqq yoluna girib də yol alanlar,
Tövbələrlə cənnətinə varanlar,
Bağışlanmış qullarla söhbət edər.

۷۳

سندین بورون یارالارینک قیان کیتي
بو دنیاغه میل قیلماي ییغلاب اوتي
عمرینک آخر بولدي نوبت سنکا یتي
کناهنک کا توبه قیلکیل اي بد کردار

۷٤

عشقي تیکسه کویدور کوسي جان و تن‌ني
عشقي تیکسه ویران قیلور ما و من‌ني
عشق بولمسه تانیب بولمس مولیم (مولام) سني
هرنه قیلسنک عاشق قیلغیل پروردکار

۷٥

عشق بازاري اولوغ بازار سودا حرام
عاشق لارکا سندین اوزکا غوغا حرام
عشق یولیغه کیرکانلارکا دنیا حرام
هر نه قیلسنک عاشق قیلغیل پروردکار

۷٦

عشق سرّیني بیان قیلسام عاشق‌لارکا
طاقت قیلماي باشین آلیب کیتار دوستلار
تاغ و تاشقه باشین ارروب بیخود بولوب
اهل و عیال خانماندین اوتار دوستلار

73

Səndən öncə dostlar hara getdi?
Dünyaya meyletmədi, ağladı keçdi.
Ömrün sona ərdi, yol sənə yetdi,
Günahlara tövbə, ey günahkar insan!

74

Eşq deyincə yaxar imiş, canı, canları, bədəni.
Eşq deyincə viran eylər, hər şeyi, mənliyi məni.
Eşq olmazsa necə tapar, Allahım qulların Səni?
Hər nə olsa Sən eylərsən, aşiq eylə Ey Allahım!

75

Eşq bazarı ulu Bazar, ol bazarda sevda haram.
Aşiq qula Səndən başqa ilgi haram, qovğa haram.
Eşq yoluna girənlərə dünyalıq və dünya haram.
Nə edərsən Sən edərsən, aşiq eyle Ey Allahım!

76

Sirri eşqi bəyan etsəm, söyləsəm aşiqlərə,
Dayanmaz, başın alıb çıxar dağlara dostlar!
Dağa-daşa başın vurub, şüursuzca dolaşar,
Arvad-uşaq, ev-eşikdən keçər ayrılar dostlar!

۷۷

دیدار اوچون جان‌ني قربان قیلماکونچه
اسماعیل دیک دیدار آرزو قیلمنک دوستلار
جاندین کیچیب طریقت‌کا کیرماکونچه
عاشق من دیب یالغان دعوي قیلمنک دوستلار

۷۸

قول خواجه احمد اوزدین کیچماي دعوي قیلمه
خلق ایچیده عاشق من دیب تیلکا آلمه
عاشق‌لیغي اولوغ ایشدور غافل بولمه
غافل بولوب حق دیدارین کورمنک دوستلار

۷۹

عاشق بولسنک بایزیددیک اوزونک ساتقیل
والله بالله دنیا حرام تاشلاب آتقیل
قانلار توکوب کوزلارینکدین تونلار قاتقیل
بیر لحظه‌ده شیطان ملکي ویران بولور

۸۰

بو دنیاده فقیرلیق‌ني عادت قیلکان
خوارلیق تارتیب مشقت‌ني راحت بیلکان
قول خواجه احمد یخشي‌لارکا خذمت قیلکان
قیامت کون انداغ کشي سلطان بولور

77

Camal üçün yolunda can qurban etmədikcə,
İsmayıl kimi camal, arzu etməyin dostlar.
Candan və maldan keçib, tariqə girmədikcə,
Yalandan eşq davası, olmaz bilinsin dostlar.

78

Sən də Qul Xoca Əhməd, sən də gəl keç özündən,
Xalq içində eşqini söyləmə zillətindən.
Aşiqlik uca işdir, kəramətin özündən,
Haqq Camalın qəflətlə, əsla görülməz dostlar!

79

Bəyazid kimi eşq bul, gəl də sən nəfsini sat,
Vallah dünya haram, qaldır onu zibilliyə at.
Gözlərindən qanlı yaş tök, gecələr elə yat,
Bir anda şeytan mülkü qeyb olar, viran olar.

80

Dünyada fəqirliyi rəhbər, adət eyləyən,
Hakirlik, məşəqqəti, özünə rahat bilən,
Qul Xoca Əhməd sən də yaxşılıq xidmət deyən,
Qiyamət günü onlar, bəlkə də sultan olar.

۸۱
عاشق بولسنک کیچه کوندوز عشق استاکیل
طاعت قیلکیل کیچه قوپوب هیچ یاتماکیل
عاقل بولسنک نادانلارکا سر ایتماکیل
چین درویشلار طاعتلارین پنهان قیلور

۸۲
درویش مین دیب طاعت قیلور خلق ایچنده
ریا قیلیب یوکوروب یورار انده مونده
الله اوچون طاعت قیلکان درویش قنده
چین دوریشلار تاغ چولني مکان قیلور

۸۳
قروق زاهد حق عشقی‌نی کوزکا ایلماس
جنت ایزلاب دیدارینی طلب قیلماس
عاشقلارنی ناله سیغه قولاق سالماس
بو دنیانی ارقه تاشلاب اتقانی یوق

۸۴
کیلینک ییغلینک ذاکر قوللار ذکر ایتالوک
ذاکرلارني خدا بیشک سویار ایرمیش
عشق‌سیزلارني ایماني یوق اي یارانلار
دوزخ ایچره تینماي دایم کویار ایرمیش

81

Aşiq olsan, gecə-gündüz eşq istərsən,
Səhərdə qalxar, həm təhəccüd eylərsən,
Ağlın olsa cahillərə sirr verməzsən,
Gerçək dərviş, ibadətin gizli eylər.

82

Dərvişəm deyər, xalq içində qılar taət,
Riyakardır hər gün, hər dəm, hər saat,
Harda Allah üçün qulluq, itaət?
Gerçək dərviş dağı, çölü məkan eylər.

83

Quru zahid olanlar, əhli eşqə baxmazlar,
Cənnət-didar uğruna, canlarını yaxmazlar,
Uşşaqın fəryadına, heç qulaq qabartmazlar,
Bu dünyanı arxaya atıb, itəsi yoxdur.

84

Toplanın ey dərvişlər, Allahı zikr edəlim.
Allah, zikredənləri, şüphəsiz sevər imiş.
Eşqsizdə iman olmaz, böylə bilin dərvişlər,
Cəhənnəm içində daim, tutuşar, yanar imiş.

٨٥

قرا کوندور اوشال ساعت که دنیادین سفر قیلسانک
زن فرزند مال ملکنک بار سندین کذر قیلسانک
سني قویماس اجل هرگز نیچه حکمنک روان بولسه
حکومت برله عالمني اکر زیر و زبر قیلسانک

٨٦

هو ارّهسین آلیبان نفس باشیغه سالیبان
توني کوني طالب‌لار جان‌ني قربان قیلینک‌لار
حلقه ایچره هو دینکیز عشق اوتیغه یانینکیز
تن جان برلان طالب‌لار تکبیر باشلاب ایتینک‌لار

٨٧

میني حکمت‌لاریم کیم توتسه محکم
خدا قیلغاي آني البته بي غم
کرار جنت ایچیکا شاد و خندان
خدایم ایلاکاي مسرور و شادان

٨٨

چراغ بولوب اوجماکان دین یولیدین یانماکان
ناحق ایش‌ني ایتماکان عدالت‌لیغ عمردور
مسکین احمد قیلکیل یاد قیلکیل عجزینکني بنیاد
شاید روحي شاد قیلکاي عدالت‌لیغ عمردور

85
Qara gündür o saat ki, dünyadan səfər eylərsən,
Arvad-uşaq, mal və mülkü, buraxıb elə gedərsən.
Səni qoymaz əcəl əsla, hökmün, sözün geçər olsa,
İdarə edib aləmi, altını üstünə gətirsən belə.

86
"Hu!" mişarın alaraq, nəfs başına çalaraq,
Gecə-gündüz anaraq, canın qurban eyləsin.
Xəlqədə "Hu!" deyin, eşq içində yanın,
Bədən-can və cananınız, tək bir "Allah" deyin!

87
Mənim hikmətlərimə kim sıx sarılarsa,
Uzaq olsun onlardan hər cür qəm və kədər.
Şən, şaqraq xoşbəxtliklə girsin cənnət içinə,
Allahım nəşə qatsın hüzur və sevincinə.

88
Çıraq olub sönməyin, din yolundan dönməyin,
Haqsızlığı sevməyən, ədalətli Ömərdir.
Miskin Əhməd yad eylə, acizliyini etiraf eylə,
Uca ruhu şad eylə, ədalətli Ömərdir.

۸۹

قهار آتلیغ قهرینکدین قورقوب ییغلار خواجه احمد
رحمن آتلیغ رحمینکدین امید توتار خواجه احمد
گناهیم کوب الهیم کیچورکاي سن گناهیم
برجه قول‌لار ایچیده عاصي قول‌دور خواجه احمد

۹۰

بیدار بولغیل اي مؤمن سحر وقتي ایچنده
قوتقار اوزونکني اوتدین سحر وقتي ایچنده
سحرلاردا اول کل‌لار ثنا ایتور بلبل‌لار
کیم ایتور کیم بیر و بار سحر وقتي ایچنده

۹۱

ایرانلار جمال کورار درویشلار صحبتنده
ایرانلار مجلسینده نور یاغار صحبتنده
نه تیلسه اول بولور درویشلار صحبتنده
هر سرلار ظاهر بولور درویشلار صحبتنده

۹۲

خلایقنینک مزاریغه باریب بر بر تماشا قیل
اولوکلاردین آلوب عبرت کیراک بغرنک کباب قیلسانک
همیشه یخشیلیق قیلغیل کیترسن اوشبو دنیادن
قیامت آب روییغه کیراک خون چکر قیلسانک

89

Ol Qahharın qəhrindən qorxar, ağlar Qul Əhməd.
Ol Rəhmanın rəhmindən, ümüd kəsməz Qul Əhməd.
Qüsurum çox Allahım, Sən bağışla günahım,
Bütün qullar içində, asi quldur Qul Əhməd.

90

Ey mömin qafil olma, oyan səhər vaxtında.
Cəhənnəmdən özünü qurtar səhər vaxtında.
Səhərdə açan güllər, səna edər bülbüllər,
Kim; "Allah var və birdir" desə səhər vaxtında.

91

Ərənlər camal görər, dərvişlər söhbətində,
Ərənlər məclisinin, nur yağar söhbətində.
Nə dilərsə o olar, dərvişlər söhbətində,
Cümlə sirlər əyandır, ərənlər söhbətində.

92

İnsanların məzarına var, ibrət al, nəzər eylə,
Ölülərdən ibrət almaq, gərək bağrın dəlsə belə.
Hər zaman yaxşılıq eylə, sən də gedərsən dünyadan,
Qiyamətin hörmətinə, ciyərlərini qan eylə.

٩٣

نيت قيلدوق كعبه‌كا رضا بولونک دوستلاريم
يا اولكايميز كيلكايميز رضا بولونک دوستلاريم
نيت قيلدوق كعبه‌كا حق مصطفي روضه‌كا
نصيب قيلغاي بارجه‌كا رضا بولونک دوستلاريم

٩٤

كعبه ساري كوجالوک ظالملاردين قاجالوک
اوغل قيزدين كيچالوک رضا بولونک دوستلاريم
تيليم سورسام قرار يوق غريب اولسه سورار يوق
ييميشلارده حلال يوق رضا بولونک دوستلاريم

٩٥

الله ديکان بنده‌ني جاين جنتده كوردوم
حور غلمان جمله سين قارشو آلديده كوردوم
توني كوني اوخلاماي هو ذكريني ايتقانلار
ملائکلار همراهي عرشني اوستيده كوردوم

٩٦

خير سخا قيلغانلار يتيم كونكلين آلغانلار
چهار يارلار همراهي كوثر لبنده كوردوم
قاضي بولغان عالملار پاره رشوت ييكانلار
انداغ عالم جايي‌ني نار سقرده كوردوم

93

Niyyət eylədik Kəbəyə, halallaşaq dostlarım!
Ya ölərik, ya gələrik, halallaşaq dostlarım!
Niyyət eylədik Kəbəyə, Haqq Mustafa Ravzasına,
Nəsib eyləsin hər kəsə, halallaşaq dostlarım!

94

Gəlin Kəbəyə köçək, bütün zalımlardan qaçaq,
Oğul-qızdan vaz keçək, halallaşaq dostlarım!
Dilim sözdə qərarı yox, qərib ölsə soranı yox,
Yenilənin halalı yox, halallaşaq dostlarım!

95

Allah deyən qulların, yerin cənnətdə gördüm,
Huri, qılman hamısını, ana xidmətdə gördüm.
Gecə gündüz yuxusuz "Hu!" zikrini söyləyən,
Mələklərinə yoldaş, Ərşin üstündə gördüm.

96

Comərdlik eyləyəni, yetim könlü alanı,
Caharyarlar yoldaşı, kövsər başında gördüm.
Qazi olan alimlər, para-rüşvət yeyənlər,
Elə qazi yerini sakar atəşdə gördüm.

۹۷

مفتي بولغان عالم‌لار ناحق فتوي بيرکانلار
انداغ مفتي جاييني صراط کوفروکده کوردوم
جماعت‌کا بارمايين ترک نماز قيلغانلار
شيطان برله بر ييرده درک اسفل‌ده کوردوم

۹۸

ظالم بولوب ظلم ايتکان مؤمنلارني آغريتکان
قرا يوزلوک محشرده قولين آرقهده کوردوم
قول خواجه احمد کان آجتي در کوهرني ساجتي
تينکلامکان بو سوزني غفلت ايچنده کوردوم

۹۹

حق قول‌لاري درويش‌لار حقيقتني بيلميش‌لار
حقه عاشق بولغانلار حق يوليغه کيرميشلار
حق يوليغه کرکانلار الله تيو يورکانلار
ايرانلار ايزين ايزلاب مملکتدين کيچميشلار

۱۰۰

کونکل بيرماي دنياغه شروع قيلماي حرام‌غه
حقني سويکان عاشق‌لار خلايقدين کيچميشلار
دنيا منينک ديکانلار جهان مالين آلغانلار
کرکس قوش ديک بولوبان اول حرامغه باتميشلار

97

Müftü olan alimlər, haqsız fətva verənlər,
Ol müftülər yerini sırat üstündə gördüm.
Camaata getməyən, namazları tərk edən,
Şeytan ilə bir yerdə, dərki əsfəldə gördüm.

98

Zalım olub zülm edən, yetim haqqını yeyən,
Məhşərdə qara üzlü, qolun arxadan gördüm.
Əhməd xəzinə açtı, inci mərcanlar saçdı,
Sözüm dinləməyəni, qəflət içində gördüm.

99

Haqq qulları dərvişlər, haqiqəti bilmişlər,
Haqqa aşiq olanlar, Haqq yoluna girmişlər.
Haqq yoluna girənlər "Hu!" deyə yürüyənlər,
Ərən izin izləyib, məmləkətdən geçmişlər.

100

Gönül verməz dünyaya, əl uzatmaz harama,
Haqqı sevən aşiqlər, əhalidən keçmişlər.
Dünya mənim deyənlər, cahan malın yiyənlər,
Kərkənəz quşu olub, haramlara dalmışlar.

١٠١

ملا مفتي بولغانلار ناحق دعوي قيلغانلار
آقني قرا قيلغانلار اول تموغغه كيرميشلار
تاتليغ تاتليغ يكانلار تورلوك تورلوك كيكانلار
آلتون تخت اولتوركانلار تفراق آستين قالميشلار

١٠٢

مؤمن قوللار صادقلار صدقي برله توركانلار
دنيالغين صرف ايتيب اوچماخ حورين قوچميشلار
قول خواجه احمد بيلميش سين حق يوليغه كيرميشسين
حق يوليغه كيركانلار حق ديدارين كورميشلار

١٠٣

عشق سريني بيان قيلسام بو عالمده
بي خبرلار ايشيتيب قولاق توتقاني يوق
حق يادديني كيمكا ايتاي همه غافل
مؤمن من ديب بو دنيادين اوتكاني يوق

١٠٤

ايشان شيخ خواجه ملا دنيا ايزلار
اول سببدين پادشاهلارغه يالغان توزلار
آيت حديث سوزين قويوب مالني كوزلار
حق يوليده هركز محنت تارتقاني يوق

101
Molla müftü olanlar, yanlış fətva verənlər,
Ağa qara deyənlər, cəhənnəmə girmişlər.
Şirin-şirin yeyənlər, cürbəcür geyinənlər,
Qızıl taxta çıxanlar, yer altında qalmışlar.

102
Mömin qullar, sadiqlər, Haqqa bağrı yanıqlar,
Dünyalığı sərf edib, huriləri almışlar.
Xoca Əhməd bilmişsən, Haqq yoluna girmişsən,
Haqq yoluna girənlər, Haqq camalın görmüşlər.

103
Eşqin sirrini bəyan eyləsəm bu aləmdə,
Xəbərsizlər eşidib qulaq verəsi yoxdur.
Haqq yadın kimə desəm, qafillər bu aləmdə,
Mənlik qılıb dünyadan varıb keçəsi yoxdur.

104
Sufi, şeyx, xoca, molla hamısı dünyanı izlər,
Bundandır sultanlara, hər zaman yalan söylər.
Ayət- Hədis açıqlar, gələcək malı gözlər,
Eşq yolunda möhnəti, əsla çəkəsi yoxdur.

١٠٥

جنازنگني اولوغ کيچيک کوتارسهلار
کورستانغه قراب سيني يورروتسهلار
ييتميش ييرده سؤال سورسه فرشتهلار
بر بر آني جوابيني بيرماق کيراک

١٠٦

عمرينگ آخر بولغوسيدور بر کون تمام
بو ايش برلان بارسنگ اگر دار السلام
حلال قويب يگان بولسنگ دايم حرام
عذابيني باريب آنده تارتماق کيراک

١٠٧

ايا دوستلار آخر زمان بولدي کورونگ
بي دين کافر بو عالمغه تولدي کورونگ
حق قوللوغين قويوب بارچه فاسق بولدي
انينگ اوچون قهار غضب قيلدي کورونگ

١٠٨

صوفيا بي غم يورارسين دانة تسبيح آليب
دنياغه مغرور بولوب دين ايشيني آرقه ساليب
قورققيل ايمدي قورققيل ايمدي خداغه يلباريب
صوفي نقش بولدينگ ولي هرگز مسلمان بولمادينگ

105

Böyük-kiçik demədən, cənazən qaldırsalar,
Səninlə yürüyərək qəbristana varsalar,
Yetmiş yerdə mələklər, sənə soru sorsalar,
Tək-tək bu soruların, cavabın vermək gərək.

106

Sonunda bir gün olar, bu fani ömrün tamam,
İmanla göçsən qəbrə, bu yurda denir; "Salam!"
Halalı buraxıb da, dünyada yeyərsən haram,
Orada əzabını gedib də çəkmək gərək.

107

Ey mənim əziz dostlarım! Axır zaman oldu görün.
Dinsiz, kafir, neçə facir, bu aləmə doldu görün.
Haqqa qulluğu buraxıb, hər kəs fasiq oldu görün.
Onun üçün Qahhar olan, əzab etdi belə görün.

108

Qəmsiz yürürsən ey vəli! Təsbeh dənələri alıb,
Dünyaya məğrur olursan, din işin arxaya atıb,
Qorx indi qorx bə hey qafil, dönüb Allaha yalvarıb,
Sufi məşrəb oldun ama, əsla Müsləman olmadın.

۱۰۹

احمدا سین صوفي بولسنک صوفي‌لیغ آسان ایماس
حق رسول صوفي بولوب دنیا مالین سویکان ایماس
دنیاني سویکان کیشي بي شک بیلینک انسان ایماس
صوفي نقش بولدونک ولي هرکز مسلمان بولمادینک

۱۱۰

قاضي مفتي ملالار شریعت درکاهني
عارف عاشق آلیب‌دور طریقت‌ني ارکي‌ني
عمل قیلغان عالم‌لار دینمیزني چراغي
براق مینار محشرده ایگري قویار بورکي‌ني

۱۱۱

رهنمادور خواجه احمد کلستان معرفت
سوزلار سوزي حقیقت آجار کونکل ملکي‌ني
مسکین ضعیف خواجه احمد یتي پشتینک‌کا رحمت
فارسي تیل‌ني بیلیبان خوب ایتادور ترکیني

۱۱۲

طریقت‌کا شریعت‌سیز کیرکانلارني
شیطان کیلیب ایماني‌ني آلور ایرمیش
اوشبو یول‌ني پیرسیز دعوي قیلکانلارني
سرسان بولوب ارا یولده قالور ایرمیش

109
Ey Əhməd! Sən sufi olsan, bil sufilik asan deyil,
Haqq Rəsulu sufi olub, dünya malın sevmiş deyil,
Dünya malın sevən insan şübhəsiz ki insan deyil,
Sufi-nəqş oldun ey vəli! Əsla Müsləman olmadın.

110
Qazi, müftü, mollalar yolunda şəriətin,
Arif, aşiq almışdır, şövqünü təriqətin.
Elmi ilə amil olan, çırağı həqiqətin,
Burax minər məhşərdə, əyri tutar börkünü.

111
Mürşitdir Xoca Əhməd, verər qəlblərə səfa,
Sözlər gerçəyə açar könüllər ölkəsini.
Ey Miskin Xoca Əhməd! Yeddi cəddinə rəhmət!
Farsca dilini bilər, gözəl söylər Türkcəni.

112
Təriqətə, şəriətsiz girənlərin,
Şeytan gəlib imanını alarmış.
İş bu yola pir olmadan çıxanlar,
Şaşqın olub ara yolda qalarmaş.

١١٣

طريقت‌کا سياست‌ليغ مرشد کيراک
اول مرشدکا اعتقادليغ مريد کيراک
خذمت قيليب پير رضاسين تاپماق کيراک
مونداغ عاشق حق‌دين اولوش آلار ايرميش

١١٤

خوشلامايدور عالم‌لار سزني ايغان تورکيني
عارف‌لاردين ايشتسنک آچار کونکل ملکي‌ني
آيت حديث معني‌سي تورکي بولسه موافق
معني‌سي‌کا يتکانلار ييرکا قويار بورکي‌ني

١١٥

اوشبو يولغه اي برادر پيرسيز کيرمه
حق يادي‌دين لحظه غافل بولوب يورمه
ماسواکا عاقل ايرسنک کونکل بيرمه
شيطان لعين اوز يوليغه سالور ايرميش

١١٦

ايا دوستلار هيچ بيلماديم مين يولوم‌ني
سعادت‌غه باغلامديم مين بيليم‌ني
ماسوادين هيچ ييغماديم مين تيليم‌ني
نادان‌ليقيم ميني رسوا قيلور ايرميش

113

Təriqətə siyasətli mürşid gərək,
O mürşidə, etiqadlı mürid gərək,
Xidmət edib, pir rızasın almaq gərək,
Belə aşiq, Haqqdan pay alır imiş.

114

Danışılan türkcəni xoş görməzmiş alimlər,
Açar könül qapısın, dinlənirsə ariflər.
Ayət, hədis mənasın türkcə nə gözəl deyərlər,
Yerə qoyar börkünü, mənasını bilənlər.

115

Ey qardaşım! Sən bu yola pirsiz girmə,
Haqq yolundan qafil olub yürümə,
Ağıllısan masivaya könül vermə,
Lain şeytan yoluna, qafili alar imiş.

116

Ey dostlarım! Biləmmədim yolumu,
Səadətə bağlamadım belimi,
Masivadan heç çəkmədim dilimi,
Cahilliyim məni rəzil edər imiş.

۱۱۷

شریعتني طریقتني بیلاي دیسنک
طریقتني حقیقتکا اولاي دیسنک
بو دریادین درّ و گوهر آلاي دیسنک
جاندین کیچان خاصلاري آلور ایرمیش

۱۱۸

عاشق قول‌لار کیچه کوندوز هرکز تینماس
بر ساعتي حق یادیدین غافل بولماس
انداغ قول‌ني سبحان ایکام ضایع قویماس
دعا قیلسه اجابت‌لیغ بولور ایرمیش

۱۱۹

وآه دریغا کیچتي عمروم غفلت بیلان
سین کیچورکیل کناهلاریم رحمت بیلان
قول خواجه احمد سنکا یاندي حسرت بیلان
اوز اوزیغه اوزي یانیب کویار ایرمیش

۱۲۰

یسوي حکمتین دانا ایشتسون
ایشیتکانلار همه مقصودغه یتسون
جواهر کانیدین بیر نکته آلسون
ایشیتماکان باري حسرتده قالسون

117
Şəriəti, təriqəti bilim desən,
Təriqəti, həqiqətə ulayım desən,
Bu dünyadan inci-cövhər alayım desən,
Candan keçən seçkinləri alar imiş.

118
Aşiq qullar, gecə-gündüz heç dayanmaz,
Haqq yolundan bir saat qafil olmaz,
Uca Mövla qulunu zorda qoymaz,
Dua etsə, quluna icabət edər imiş.

119
Vah! Çox yazıq, geçdi ömrüm qəflət ilə,
Sən bağışla günahımı rəhmət ilə,
Xoca Əhməd sənə yandı həsrət ilə,
Özünü yaxıb, həlak edər imiş.

120
Yasəvi Hikmətini bütün bilginlər eşitsin,
Eşidənlər məqsədə, əsas qayəyə yetsin.
Cövhər xəzinəsindən bir miqdar girsin alsın,
Eşidib görməyənlər, daim hasrətdə qalsın.

١٢١

ميني حكمت‌لاريم قند و عسل‌دور
همه سوزلار ايچنده بي بدل‌دور
ميني حكمت‌لاريم انعام الله
سحر وقتده ديسه استغفر الله

١٢٢

ميني حكمت‌لاريم دردسيزكا ايتمنک
بهاسيز گوهريم نادانغه ساتمنک
يسوي حكمتين قدريغه ياتقيل
خم عشقدين مي بر قطره تاتقيل

١٢٣

پير رضاسي حق رضاسي بولور دوستلار
حق تعالي رحمتيندين آلور دوستلار
رياضت‌ده سر سوزيدين بيلور دوستلار
آنداغ قول‌لار حقّه ياوق بولور ايرميش

121

Hikmətlərin tamamı şəkər, bal və şəfadır,
Bütün sözlər içində dərdə çarə, dəvadır.
Allahın nemətidir, bu mənim hikmətlərim,
Səhər vaxtlarında əstağfirulla deyərəm.

122

Mənim hikmətlərimi dərtsizlərə deməyin,
Qiymət bilməz cahilə, cövhərləri verməyin.
Yasəvi Hikmətinin dəyərlərini anlat,
Eşq küpündən bir damla, bu meydən gəl sən də dad.

123

Pir rızası, Haqq rızası olar dostlar,
Haqq Təala rəhmətinə alar dostlar,
Riyazətdə sirr sözünü bilər dostlar,
Elə qullar Haqqa yaxın olar imiş.

İstinadlar

1. Hikmet: Hoca Ahmed Yesevî, Dîvan-ıHikmet (nşr. Kuanışbek Kârî, GaliyaKambarbekova, Rasul İsmailzâde),Tahran: el-Hüdâ, 2000,s. 186-1878.
2. Hikmet: Yesevî, age, s. 1268.
3. Hikmet: Yesevî, age, s. 558.
4. Hikmet: Yesevî, age, s. 548.
5. Hikmet: Yesevî, age, s. 56, 578.
6. Hikmet: Yesevî, age, s. 1008.
7. Hikmet: Yesevî, age, s. 101-1028.
8. Hikmet: Yesevî, age, s. 178.
9. Hikmet: Yesevî, age,s. 17.
10. Hikmet: Yesevî, age, s. 208.
11. Hikmet: Yesevî, age, s. 1658.
12. Hikmet: Yesevî, age, s. 528.
13. Hikmet: Hoca Ahmed Yesevî,Dîvân-ı Hikmet(hzr. Dayrabay Serıkbayulı,S. Rafiddinov), Almatı: ARIS, 2001,s. 428.
14. Hikmet: Yesevî, Dîvân-ı Hikmet, Tahran2000, s. 156; Yesevî, age, Almatı 2001,s. 164-165.
15. Hikmet: Yesevî, age, Tahran 2000,s. 35.
16. Hikmet: Yesevî, age, Almatý 2001,s. 105-106.
17. Hikmet: Yesevî, age, Tahran 2000,s. 95.
18. Hikmet: Yesevî, age, Almatý 2001,s. 226.
19. Hikmet: Yesevî, age, Tahran 2000,s. 220.
20. Hikmet: Yesevî, age, Tahran 2000,s. 201-202.
21. Hikmet: Yesevî, age, s. 222.
22. Hikmet: Yesevî, age, s. 223.

23. Hikmet: Yesevî, age, s. 223.
24. Hikmet: Yesevî, age, s. 148.
25. Hikmet: Yesevî, age, s. 148.
26. Hikmet: Yesevî, age, s. 149.
27. Hikmet: Yesevî, age, s. 149.
28. Hikmet: Yesevî, age, s. 68.
29. Hikmet: Yesevî, age, s. 18.
30. Hikmet: Yesevî, age, s. 19.
31. Hikmet: Yesevî, age, s. 99.
32. Hikmet: Yesevî, age, s. 55.
33. Hikmet: Yesevî, age, s. 175.
34. Hikmet: Yesevî, age, s. 69.
35. Hikmet: Yesevî, age, s. 196.
36. Hikmet: Yesevî, age, s. 209.
37. Hikmet: Yesevî, age, s. 180.
38. Hikmet: Yesevî, age, s. 180.
39. Hikmet: Yesevî, age, s. 138.
40. Hikmet: Yesevî, age, s. 54.
41. Hikmet: Yesevî, age, s. 187.
42. Hikmet: Yesevî, age, s. 38.
43. Hikmet: Yesevî, age, s. 222.
44. Hikmet: Yesevî, age, s. 208.
45. Hikmet: Yesevî, age, s. 92.
46. Hikmet: Yesevî, age, s. 93.
47. Hikmet: Yesevî, age, s. 173-174.
48. Hikmet: Yesevî, age, s. 61.
49. Hikmet: Yesevî, age, s. 61.
50. Hikmet: Yesevî, age, s. 62.
51. Hikmet: Yesevî, age, s. 62.
52. Hikmet: Yesevî, age, s. 62.
53. Hikmet: Yesevî, age, s. 61-62.
54. Hikmet: Yesevî, age, s. 35.
55. Hikmet: Yesevî, age, s. 94.
56. Hikmet: Yesevî, age, s. 50.

57. Hikmet: Yesevî, age, s. 50.
58. Hikmet: Yesevî, age, s. 50.
59. Hikmet: Yesevî, age, s. 50.
60. Hikmet: Yesevî, age, s. 151.
61. Hikmet: Yesevî, age, s. 151.
62. Hikmet: Yesevî, age, s. 151.
63. Hikmet: Yesevî, age, s. 151.
64. Hikmet: Yesevî, age, s. 151.
65. Hikmet: Yesevî, age, s. 151.
66. Hikmet: Yesevî, age, s. 151-152.
67. Hikmet: Yesevî, age, s. 194.
68. Hikmet: Yesevî, age, s. 194.
69. Hikmet: Yesevî, age, s. 60.
70. Hikmet: Yesevî, age, s. 60.
71. Hikmet: Yesevî, age, s. 60.
72. Hikmet Yesevî, age, s. 60.
73. Hikmet: Yesevî, age, s. 63.
74. Hikmet: Yesevî, age, s. 64.
75. Hikmet: Yesevî, age, s. 65.
76. Hikmet: Yesevî, age, s. 72.
77. Hikmet: Yesevî, age, s. 77.
78. Hikmet: Yesevî, age, s. 79.
79. Hikmet: Yesevî, age, s. 107.
80. Hikmet: Yesevî, age, s. 107.
81. Hikmet: Yesevî, age, s. 111.
82. Hikmet: Yesevî, age, s. 111.
83. Hikmet: Yesevî, age, s. 147.
84. Hikmet: Yesevî, age, s. 135.
85. Hikmet: Yesevî, age, s. 160.
86. Hikmet: Yesevî, age, s. 95.
87. Hikmet: Yesevî, age, s. 235.
88. Hikmet: Yesevî, age, s. 101.
89. Hikmet: Yesevî, age, s. 59.
90. Hikmet: Yesevî, age, s. 201.

91. Hikmet: Yesevî, Dîvân-ı Hikmet,Almatı 2001, s. 227.
92. Hikmet: Yesevî, age, Tahran 2000,s. 160.
93. Hikmet: Yesevî, age, Tahran 2000,s. 175.
94. Hikmet: Yesevî, age, s. 176.
95. Hikmet: Yesevî, age, s. 174-175.
96. Hikmet: Yesevî, age, s. 175.
97. Hikmet: Yesevî, age, s. 175.
98. Hikmet: Yesevî, age, s. 174-175.
99. Hikmet: Yesevî, age, s. 94.
100. Hikmet: Yesevî, age, s. 94.
101. Hikmet: Yesevî, age, s. 94.
102. Hikmet: Yesevî, age, s. 94.
103. Hikmet: Yesevî, age, s. 145.
104. Hikmet: Yesevî, age, s. 145.
105. Hikmet: Yesevî, age, s. 159.
106. Hikmet: Yesevî, age, s. 159.
107. Hikmet: Yesevî, age, s. 160.
108. Hikmet: Yesevî, age, s. 166.
109. Hikmet: Yesevî, age, s. 167.
110. Hikmet: Yesevî, age, s. 225.
111. Hikmet: Yesevî, age, s. 226.
112. Hikmet: Yesevî, age, s. 132.
113. Hikmet: Yesevî, age, s. 132.
114. Hikmet: Yesevî, age, s. 132.
115. Hikmet: Yesevî, age, s. 132.
116. Hikmet: Yesevî, age, s. 132.
117. Hikmet: Yesevî, age, s. 132.
118. Hikmet: Yesevî, age, s. 133.
119. Hikmet: Yesevî, age, s. 133.
120. Hikmet: Yesevî, age, s. 234.
121. Hikmet: Yesevî, age, s. 235.
122. Hikmet: Yesevî, age, s. 235.
123. Hikmet. Yesevî, age, s. 225.

